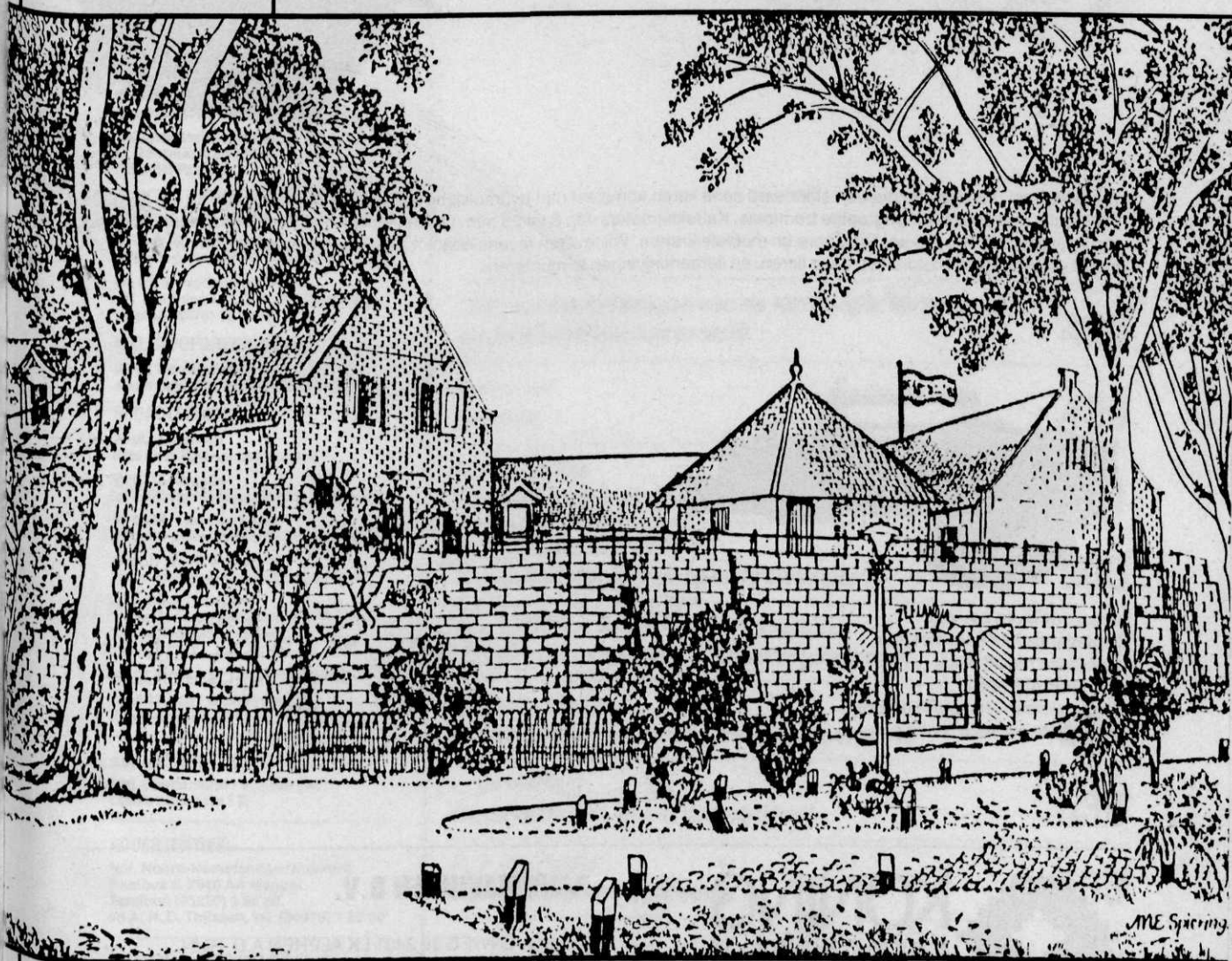

Militaire Spectator

WAARIN OPGENOMEN DE
OFFICIËLE MEDEDELINGEN
VAN DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE LUCHTMACHT.

Fort Zeelandia, oorspronkelijk bedoeld als vesting ter verdediging tegen buitenlandse dreiging, sedert december 1982 symbool van de militaire macht in Suriname (zie het artikel op blz. 505)

Militaire Spectator

MAANBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris:

Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag

Ledenadministratie:

K. Doormanlaan 274,
2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

J. C. A. C. de Vogel
brigade-generaal der infanterie

p/a HKS, Frederikkazerne
v.d. Burchlaan 31, 2597 PC Den Haag
Telefoon (070) 16 66 29

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

W. C. Louwse
commodore Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

J. M. J. Bosch
luitenant-kolonel der cavalerie

B. A. C. Droste
kolonel van de Koninklijke luchtmacht

Ir. G. M. van der Laan
brigade-generaal van de technische staf

drs. J. W. M. Schulten
luitenant-kolonel verbindingdienst

drs. Ch. F. Turpijn
kolonel van de militair psychologische
en sociologische dienst

BUREAUREDACTIE/PRODUKTIE:

Spui 47, 2511 BL Den Haag
Telefoon (070) 18 68 67

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar
Losse nummers f 3,-

ADVERTENTIES:

N.V. Noord-Nederlandse Drukkerij
Postbus 6, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 6 86 00
en A. H. C. Thijssen, tel. (04970) 1 67 89

NADRUK VERBODEN

<i>Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht</i>	498
<i>Editoriaal:</i>	499
Drieluik	
A. Paulusma:	
De brigadegeleide bataljonsoefening	501
G. F. A. van der Thiel:	
Wordt Suriname een tweede Grenada?	505
drs. A. C. van Weerd en M. A. Pathuis:	
Het begrip „kwaliteit” binnen organisaties	517
drs. H. L. Zwitzer:	
Achtergronden van de patriottenbeweging	521
L. de Hartog:	
Combattanten en verzetsstrijders	530
R. F. de Ruyter:	
Remotely piloted vehicles	533
Boeken:	538

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 78016 (81.44) / LuO 78515 (81/38). Reisbesluit militairen 1978 (herdruk, mei 1987).

LaO 87003 (55.1/9av) / LuO 87503/9as). Wijziging boekwerk Regeling inkomsten militairen Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht (50e wijziging).

LuO 87502 (57/62). Regeling identiteitsbewijzen krijgsmacht.

LuO 87504 (57/62a). Uitvoeringsbepalingen voor de Koninklijke luchtmacht met betrekking tot het identiteitsbewijs krijgsmacht.

LaO 87004 (78/548). Regeling scherm-brevet.

LaO 87005 (56/65)/LuO 87506 (56/49). Regeling berichtgeving aan in het buitenland verblijvende militairen en ambtenaren omtrent naaste betrekkingen (herdruk, augustus 1987).

LuO 79505 (23.3/9). Overzicht vredesorganisatie van de Koninklijke luchtmacht (herdruk, juli 1987).

LuO 86506 (55.18/4). Regeling administratieve bepalingen KLu bij de regeling verstrekking van voeding (herdruk, juni 1987).

LaO 62013 (21/34). Intrekking VS 1584: Wijziging hoofdstuk D (herdruk, juli 1987).

LaO 87006 (57/81). Concerttenue Koninklijke Militaire Kapel en Johan Willem Friso Kapel.

Lamed 017-77 (81/42). Aantekening in het militair paspoort omtrent de kennis die een militair chauffeur heeft van militaire voertuigen behorende tot de categorie waarvoor het militair rijbewijs C is vereist (herdruk, juli 1987).

Lumed 510-87 (51.13/6x). Benoeming tot officier bij de dienstgroep van de officieren van de Koninklijke luchtmacht.

Lumed 512-87 (23.1/102). Instelling Coördinatiegroep Reductie Burgerpersoneel.

Lamed 011-87 (51.13/63). Overplaatsing van een eerste luitenant naar het wapen der Koninklijke marechaussee.

Lamed 012-87 (78/552). Opleiding aan instituten voor wetenschappelijk onderwijs.

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

VS 11-3. Verbindingsinstructies, Q- en Z-codegroepen, 5e dr. Vervanging was noodzakelijk omdat het hoofdstuk „Aanduiding van uitzendingen” volledig was verouderd en in de 4e druk geen codeerdeel was opgenomen zoals dat wel in de US-versie (ACP 131) voorkomt. Bovendien is in de 5e druk meer rekening gehouden met de toepassing van Z-codes in het (lijn)telexverkeer, terwijl de 4e druk hoofdzakelijk op radiotelegrafieverkeer was georiënteerd.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Einde van de Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht

U bent actief dienend officier van KL of KLu,

maar gaat binnenkort de dienst verlaten.

U wilt echter wèl graag maandelijks de Militaire Spectator blijven ontvangen?

Dat kàn: als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap (contributie f 30,- per jaar; buitenland f 40,-) vindt u hem iedere maand in de bus, en tevens viermaal per jaar „Mars in Cathedra”.

Meld u als lid bij de secretaris: Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag.

Drieluik

De periode voorafgaande aan Kerstmis, ook wel „de donkere dagen” genoemd, lijkt inspirerend te werken op de meer beschouwend ingestelde naturen onder ons; ondanks het „donker” breekt kennelijk veelvuldig het „licht” door. Tot die indruk móét men tenminste wel komen bij het aanschouwen van de lawine aan nabeschouwingen, terugblikken, bespiegelingen en prognoses, die de media ter gelegenheid van de jaarwisseling steeds opnieuw over ons uitstorten.

Met deze kennelijk zo gegroeide traditie wil ook de redactie van de Militaire Spectator niet breken. Niet zozeer vanwege de schroom om tradities overboord te zetten, maar uit het besef dat het van tijd tot tijd nodig is enkele zaken aan de orde te stellen, en schoon schip te maken. De jaarwisseling is daarvoor nu eenmaal een goede gelegenheid.

De lezer wordt thans derhalve geconfronteerd met het bekende, door nagenoeg alle media gehanteerde recept, namelijk het drieluik: de KRITISCHE TERUGBLIK, een PROGNOSE en een AANTAL WENSEN.

Bij een oppervlakkige terugblik lijkt het redactionele jaar 1987 — de 156e jaargang — geen reden tot ontevredenheid te geven. De twaalf afleveringen verschenen op tijd en elke aflevering bestond ge-

middeld uit de contractueel verplichte 50 pagina's. Zo op het eerste gezicht dus niets aan de hand.

Toch zijn er ontwikkelingen die ons zorgen baren. Allereerst moet worden vastgesteld dat er in feite een tekort aan kopij is; tekort in kwalitatieve en kwantitatieve zin. Sommige grappenmakers menen zo af en toe te moeten opmerken dat de Militaire Spectator enige gelijkenis begint te vertonen met een militair-historisch maandblad, gelet op de vele artikelen over militaire geschiedenis en over ons koloniale verleden. (Een dergelijke opmerking heeft overigens enige grond van waarheid; in het augustusnummer vroeg ik reeds uw aandacht voor een dreigende inhoudelijke onevenwichtigheid.) Maar waar niet is, verliest ook de „redactionele” keizer zijn recht. Het aanbod van artikelen is zo gering, dat wij ons de luxe van een nòg selectiever plaatsingsbeleid nauwelijks kunnen permitteren.

In januari 1987 schreef de toenmalige hoofdredacteur een brief aan de directeurs van de functionele deelgebieden en aan de ondercommandanten van de BLS, met het verzoek te willen bewerkstelligen dat, over met name genoemde onderwerpen, door hun ressort/directie een artikel zou worden geschreven. Tot heden zijn de reacties niet overweldigend; slechts een zeer beperkt deel van de gesuggereerde onderwerpen is gerealiseerd. De excuses liggen voor de hand en zijn heel legitiem. Wij kennen ze allemaal: ernstige personeelstekorten, dus veel „overwerk”, en derhalve een geringe animo om daarenboven nog eens een artikel voor de Militaire Spectator te schrijven. Heel begrijpelijk maar tòch . . .

De aardigste programma's op de TV zijn die waarin „de man van de straat” om zijn mening wordt gevraagd. Dan blijkt steeds opnieuw dat de gemiddelde Nederlander bijna altijd wel een mening heeft over . . . ja, waarover eigenlijk níét. Afgaande op verhalen in de mess en tijdens oefeningen is dat bij de krijgsmacht niet anders. Zo waren, om maar eens een voorbeeld te noemen, naar aanleiding van het artikel over teamvorming, vele discussies te beluisteren; meningen te over. Toch leverde dat artikel slechts twee „Meningen van anderen” op en zelfs dat was al een record voor 1987. Uiterst droef en teleurstellend.

Iets soortgelijks zou kunnen worden opgemerkt voor rubrieken als „Vakpers” en „Boeken”. Komt

er nu niemand meer op het idee bij het lezen van zijn — soms zeer specifieke — vakliteratuur even het redactiesecretariaat te bellen met de vraag of er wellicht interesse bestaat voor een samenvatting of recensie?

Wij zijn toe aan het tweede luik, de prognose voor 1987 op publicitair gebied.

In het kader van de onderhandelingen over wapenbeheersing, thans gedomineerd door de „nul-optie”, zal ook de conventionele krachtsverhouding in Europa aan de orde moeten komen. Een onzes inziens onevenwichtige krachtsverhouding, reden waarom reeds geruime tijd in Wenen bij de MBFR-onderhandelingen pogingen worden ondernomen daaraan wat te veranderen. Aangezien de voortgang bij de nucleaire-wapenbeheersingsgesprekken door velen wordt gekoppeld aan het herstel van het evenwicht in de conventionele krachtsverhoudingen, krijgt dit laatste plotseling een nieuwe politieke lading. Met andere woorden: als men voortgang wenst te boeken bij de nucleaire-wapenbeheersingsbesprekingen, is — in die gedachtengang — enige voortgang op conventioneel wapenbeheersingsgebied een minimale voorwaarde. Nu kan men proberen de conventionele dispariteit door middel van een overeenkomst terug te dringen; dat is de gebruikelijke veilige weg, maar het kost tijd, en tijd is schaars. Men kan ook het bestaan van een dergelijke dispariteit ontkennen of in twijfel trekken; dat is minder veilig, maar het zal sneller tot resultaat leiden en is daarom een aantrekkelijke methode. Gezien in dat licht luidt onze prognose voor 1988 dat in de media (al dan niet stevig onderbouwde) artikelen zullen verschijnen, waarin de volgende drie thema's — of varianten daarop — aan de orde zullen komen.

- De conventionele krachtverhoudingen tussen Oost en West zijn lang niet zo ongunstig als door de NAVO wordt beweerd. Bij de vergelijking is im-

mers geen rekening gehouden met ... (vult u maar in). Kortom, er is nauwelijks sprake van dispariteit.

- De krachtsverhouding tussen een aanvaller en een verdediger dient ten minste 3:1 te zijn. Gelet op de bestaande krachtsverhoudingen blijkt dat niet het geval te zijn. Kortom, er is geen sprake van een reële dreiging.

- Het WP voelt zich ernstig verontrust door de offensieve capaciteiten aan NAVO-zijde. Vervolgens volgt een pleidooi voor vervanging van alle „offensieve” door „defensieve” wapensystemen.

Ongetwijfeld vraagt u zich thans verbaasd af wat het nut van een dergelijke prognose op deze plaats wel mag zijn. Welnu, dat is te vinden in het eerste luik. Al degenen die al lang van plan waren een artikel voor de Militaire Spectator te schrijven — en dat zijn er naar wij hopen velen — maar nog steeds het onderwerp niet hadden vastgesteld krijgen hier drie mogelijke onderwerpen aangereikt. Probeer eens te reageren op deze drie thema's; of, nog beter, probeer eens met uw artikel op voorhand de werkelijk relevante aspecten en hun onderlinge verband te beschrijven en aan een beschouwing te onderwerpen. Met deze suggesties wordt uiteraard niet bedoeld dat u zich tot deze onderwerpen zoudt moeten beperken.

Ten slotte, het derde luik, de wensen en goede voornemens. Wij wensen en vertrouwen dat u in het komende jaar tijd zult vinden om op de ene of andere wijze een bijdrage aan de Militaire Spectator te leveren. Wij verwachten over een jaar dan ook een aanzienlijk positiever geluid te kunnen laten horen. En ten slotte: dit laatste editoriaal van 1987 is niet geschreven onder het motto „omzien in wrok”. Integendeel, het is geschreven vanuit verantwoordelijkheidsgevoel voor de kwaliteit van het oudste maandblad van Nederland, de Militaire Spectator ... ons blad, dus ook van ú, in 1988.

A. Paulusma

luitenant-kolonel der infanterie

De brigadegeleide bataljonsoefening

Het houden van brigadegeleide bataljonsoefeningen voor pantserinfanteriezware resp. tankzware eenheden van bataljonsgrootte, is een complexe aangelegenheid geworden. Daarvoor zijn velerlei redenen aan te wijzen, zoals de volgende.

— De praktische onmogelijkheid voor de uitvoering van deze oefeningen in Nederland op een oefenterrein dan wel in combinatie van een oefenterrein en het gebied eromheen. Derhalve is uitwijken naar het buitenland noodzakelijk.

— Het gebrek aan voldoende beschikbare perioden op jaarbasis van de in aanmerking komende oefenterreinen Berge/Hohne, Sennelager en Vogelsang.

— De onvoldoende oefenmogelijkheden op deze oefenterreinen door de geringe oppervlakte die metterdaad voor ontplooiing van eenheden kan worden gebruikt, dan wel de perioden van beschikbaarheid (Bergen/Hohne bv. uitsluitend de weekendperioden van de schietseries).

— De behoefte aan meer oefenruimte als gevolg van gewijzigde doctrines en de specifieke eigenschappen van de huidige wapens en wapensystemen.

— De bezwaren van Duitse civiele instanties en de Duitse burgerbevolking als gevolg van de steeds weerkerende overlast, ontstaan door oefeningen buiten de oefenterreinen in nagenoeg steeds dezelfde gebieden in de BRD.

In dit artikel, van de hand van het voormalige hoofd S3 41 Pantserbrigade, wordt duidelijk aangegeven hoe, ondanks alle complexiteit, onder bepaalde randvoorwaarden een brigadegeleide bataljonsoefening kan worden georganiseerd. De vraag blijft echter of, gezien juist die (toenemende) complexiteit, in de toekomst nog aan de randvoorwaarden kan worden voldaan. Zo niet, dan zal moeten worden gezocht naar bruikbare alternatieven. De redactie ziet reacties van lezers met belangstelling tegemoet.

VAOV - 1 Lk

Niettegenstaande de genoemde complexiteit is het houden van brigadegeleide bataljonsoefeningen een door de Vaste Aanwijzingen Opleiding en Vorming 1e Legerkorps voorgeschreven deel van de onderdeelvorming, dat met een frequentie van ten minste éénmaal per tien maanden, voor elk paraat pantserinfanterie/tankbataljon gedurende vijf dagen (verplaatsing inbegrepen) moet worden gehouden.

Deelneming aan een FTX in nog groter verband geldt als gelijkwaardig. De FTX moet worden gehouden in de zg. vensterperiodes zodat gelijktijdig twee of meer eigen eenheden van compagnies/eskadronsgrootte kunnen worden geoefend. (Een vensterperiode/oefenvenster is de periode van ca. 2 maanden waarin zich binnen een bataljon gelijktijdig 2 compagnieën/eskadrons in de periode II bevinden.)

Gestreefd moet worden naar teamvorming, zijnde het geïntegreerd laten oefenen van pantserinfanterie- en tankeenheden in teamverband (compagnies/eskadronsgrootte). Het optreden van pantsergenie- en vuursteuneenheden dient te worden geïntegreerd in de brigadegeleide bataljonsoefening.

De parate opleidingsperiode binnen 1 Lk is als volgt onderverdeeld.

Periode I — een periode van 12 oefenweken na paraatstelling; in deze periode moet o.m. de onderdeelvorming tot op pelotonsniveau zijn voltooid.

Periode II — een periode van 25 oefenweken waarin o.m. de onderdeelvorming tot op compagnies- en eskadronsniveau moet worden beoefend.

Periode III — een afsluitende periode van 3 oefenweken met de nadruk op het gebruiksgereed maken van het materieel voor de volgende lichtingsploeg. ▷

In dit artikel zal worden ingegaan op een aantal aspecten van het houden van een brigadegeleide bataljonsoefening onder de huidige omstandigheden en zal worden bezien op welke wijze toezicht, controle en toetsing kunnen worden verzekerd teneinde een maximaal rendement uit de oefening te verkrijgen.

Aspecten

Keuze oefenperiode

In de regel vindt in de maand maart bij Staf 1 Lk een opleidingsvergadering plaats waarbij alle pantser(infanterie)brigades onder meer worden geïnformeerd over de voor het daaropvolgende jaar vastgestelde deelneming aan oefeningen in divisie- en legerkorpsverband, de schietperioden Bergen (BRD) en Munster (BRD) en de toewijzing van oefenterreinen in de Bondsrepubliek Duitsland.

Op brigadeniveau kan men nu in samenwerking met de reeds bekend zijnde gegevens omtrent tijdstippen van paraatstelling van lichtingsploegen en de daaruit voortvloeiende oefenvensters, tijdstippen van laatst gehouden FTX'n, alsmede alle overige relevante invloedsfactoren, zoals omvorming naar nieuwe wapensystemen en/of voertuigtypen, personeelwisselingen enz., perioden vastleggen voor het houden van brigadegeleide bataljonsoefeningen.

Daarna moet zo spoedig mogelijk worden overgegaan tot vaststelling van de oefendoelstellingen, de samenstelling van oefenbataljons, de oefenorganisatie en keuze van het oefengebied.

Oefendoelstellingen

Gelet op de beschikbare tijd zullen oefendoelstellingen voornamelijk worden gekozen aan de hand van de initiële oorlogstaak van het bataljon en eventuele vervolgoopdrachten. Die oefendoelstellingen moeten daarna worden omgezet in te behalen (eind)leerdoelen voor het bataljonsniveau. In (bijna) alle gevallen omvat dat onder meer het voeren van de verdediging in een opgedragen vak. De totaal beschikbare oefentijd, de mogelijkheden/onmogelijkheden van het toegewezen oefenterrein en/of aangevraagde oefengebied bepalen

mede de in het draaiboek toegewezen tijd per te behalen (eind)leerdoel. In relatie met de oefendoelstellingen moet de samenstelling van het „oefenbataljon” en de „oefenorganisatie” worden vastgesteld. De wisselwerking tussen de slagorde van het „oefenbataljon” en de terreinkenmerken van het toegewezen/aangevraagde oefengebied moeten in de opzet van de oefening worden meegenomen.

Samenstelling oefenbataljon en oefenorganisatie

Het bataljon moet zodanig zijn samengesteld dat bij de uitvoering van uit de oefendoelstellingen voortvloeiende (oefen)opdrachten alle interne functies worden geoefend.

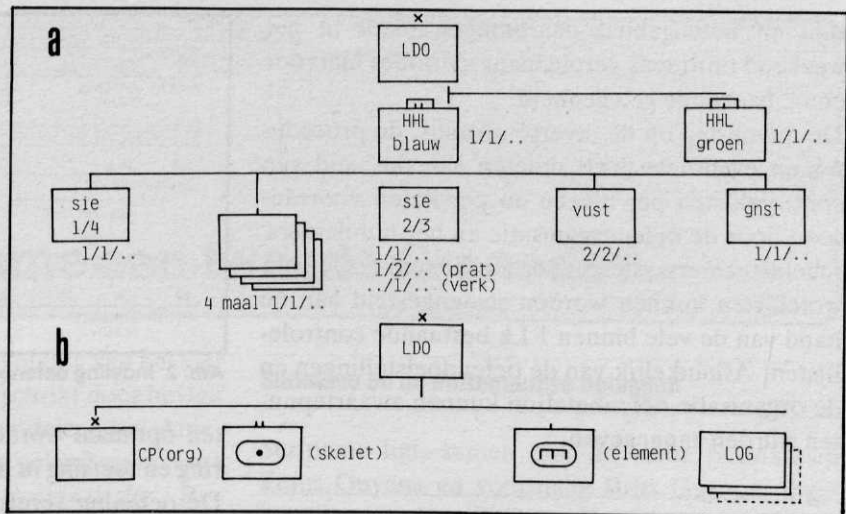
Het streven naar teamvorming vereist een (operationele) onder-bevelstelling van een tankeskadron, terwijl integratie van pantsergenie- en vuursteunaspecten (o)ob-stelling met deze elementen noodzakelijk maakt. De deelneming moet zodanig zijn vastgesteld dat minimaal 4 teams onder leiding van 4 organieke compagnies/eskadrons commandogroepen kunnen worden geformeerd, teneinde een bataljonsverdediging in een vak te kunnen uitvoeren.

De oefenorganisatie moet verder zodanig zijn samengesteld dat het oefenbataljon de samenwerking in de brigadecommando-, vuursteun-, gevechtsondersteunings-, verbindings-, en logistieke ketens kan oefenen. In hoeverre en tot welk niveau de geneeskundige-afvoerketen kan worden geoefend wordt bepaald door de beschikbaarheid van oefengewonden die uit het personeel van het oefenbataljon zouden moeten worden aangewezen.

Teneinde de bataljonscommandant en zijn staf te oefenen in gevechtsleiding is het optreden van een oefenvijand noodzakelijk. Bij voorkeur dient dat een pantserinfanteriezwaar- dan wel tankzwaar team te zijn. Voor een mogelijke samenstelling van een oefenbataljon en de oefenorganisatie wordt verwezen naar de (standaard)deelneming in de overzichten.

Keuze oefengebied

Voor het oefengebied staan militaire oefenterreinen in de BRD of afzonderlijk aan te vragen oefengebieden in de BRD ter beschikking. Het mili-

Afb. 1 Hulpverleners/scheidsrechtersorganisatie (standaard)

taire oefenterrein, met name daar waar kan worden ontplooid, dwingt ertoe aldaar de aspecten te oefenen die buiten het militaire oefenterrein niet of slechts in (zeer) beperkte mate mogelijk zijn. Die aspecten liggen op het gebied van het graven van gevechtsofstellingen, optimale wederzijdse afstemming van diverse wapens en wapensystemen, ontplooid gemechaniseerd optreden, oefenen bij duisternis, gebruik van rook, vuurvoorstelling enz. Het voorgaande beïnvloedt met name het optreden van de enkele man, van het enkele wapensysteem alsmede het pelotons- en teamoptreden, maar als resultante (uiteindelijk) ook het bataljonsoptreden.

De militaire oefenterreinen (BRD) die hiervoor geschikt zijn, liggen echter in een oefengevoelig gebied. Oefenen in de omgeving (ca. 100 km) van het oefenterrein zal in de toekomst op steeds meer bezwaren van civiele zijde gaan stuiten. Het oefenen buiten het militaire oefenterrein (de zg. oefenstrook) biedt meer mogelijkheden voor het oefenen in reële tijd/ruimtefactoren, beïnvloedt in grotere mate door de terreinkenmerken het eigen en vijandelijke optreden en is voor het bereiken van de diverse (eind)leerdoelen op bataljonsniveau een vereiste.

Een combinatie van het gebruik van militair oefenterrein en het terrein eromheen verdient daarom de voorkeur.

Toezicht, controle en toetsing

De troepenaanvoering en uitvoering van het bataljon en zijn subeenheden moeten, evenals de sa-

menwerking in de brigadetekens, voortdurend worden bewaakt. De samenwerking in de brigadetekens wordt in vele gevallen zichtbaar door de opgedragen uitvoering van de respectieve niveaus. De uitvoering van opdrachten door het bataljon is vastgelegd in de bataljonsvoorschriften.

Het is noodzakelijk dat aan het einde van de oefening een indruk is verkregen van de mate waarin de gestelde (eind)leerdoelen zijn behaald en in hoeverre de resultante van optreden en uitvoering door subeenheden daaraan heeft bijgedragen.

Toezicht en controle

Uit het overzicht van de oefenorganisatie blijkt dat daardoor een deel van het noodzakelijke toezicht en de controle is verzekerd. Tevens zal het bataljons- en teamniveau met behulp van een hulpverleners/scheidsrechtersorganisatie moeten worden ondersteund. Die moet, behalve haar primaire taakstelling, t.w. de oefening binnen de gestelde oefendoelstellingen en vooraf bepaalde mogelijkheden houden, tevens een controlerende en dus toetsingsopdracht krijgen. Een mogelijke samenstelling is in afb. 1 gegeven.

Toetsing

Het besluitvormingsproces van bataljonscommandant en staf, resulterend in een bevelsuitgifte moet, voorafgaande aan die bevelsuitgifte, in het terrein worden getoetst aan een in de planningsperiode door de brigade verkende mogelijke oplossing. Met name de combinatie militair oefenter-

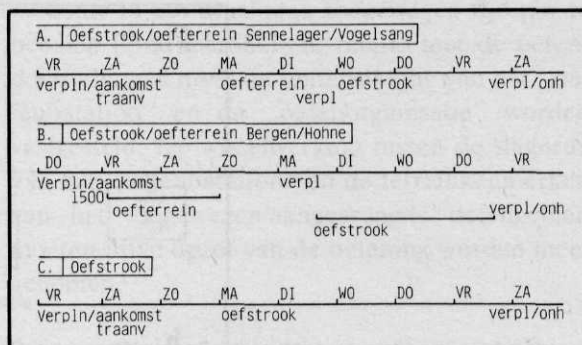
rein en oefengebied daaromheen biedt in het weekend of tijdens verplaatsingsperiodes hiervoor een uitstekende gelegenheid.

De uitvoering op de diverse niveaus, de procedures en eventuele drills moeten aan de hand van controlelijsten per niveau en per keten voortdurend door de oefenorganisatie en het hulpleiders/scheidsrechterssysteem worden bewaakt. De controlelijsten kunnen worden samengesteld aan de hand van de vele binnen 1 Lk bestaande controlelijsten. Afhankelijk van de oefendoelstellingen en de organisatie oefenbataljon kunnen zwaartepunten worden aangegeven.

Besluit

De oefendoelstellingen zullen voor wat betreft het merendeel van de brigadegeleide bataljons oefeningen nagenoeg gelijk zijn vanwege overeenkomsten in initiële opdrachten en eventuele vervolgoopdrachten. Zwaartepunten moeten worden gelegd ten aanzien van beschikbare tijdsduur per specifiek te behalen (eind)leerdoel in relatie tot de primaire oorlogstaken en de mogelijkheden en beperkingen van het toegewezen oefengebied.

Een mogelijke indeling van oefenperioden is in afb. 2 gegeven, waarbij echter wordt aangetekend dat in deze voorbeelden de oefenperiode minimaal 8 dagen bedraagt, verplaatsingen inbegrepen. De weekend- en verplaatsingsperiodes moe-

Afb. 2 Indeling oefenperiode

ten optimaal worden benut voor troepenaanvoering en toetsing in het terrein.

De oefening vereist deelneming vanuit nagenoeg alle brigade-eenheden en steunverlening van buiten de brigade met subeenheden is bijna altijd noodzakelijk. Dat geldt met name voor de pantser(infanterie)brigades die niet beschikken over minimaal drie parate bataljons, waarbij één of twee tankbataljons.

Indien in de gewenste oefenperiode (vensterperiode) een oefenterrein beschikbaar is verdient het gebruik van militair oefenterrein in combinatie met het terrein eromheen de voorkeur.

De hulpleiders/scheidsrechtersorganisatie en oefenorganisatie moeten zodanig zijn opgezet dat uitvoering op bataljonsniveau en teamniveau de samenwerking en in de brigadketens wordt getoetst.

G. F. A. van der Thiel

kapitein van de technische dienst

Wordt Suriname een tweede Grenada?

Op 25 oktober 1983 werd de bevolking van het Caribische eilandje Grenada opgeschrikt door hevige gevechten. Die ochtend was een duizendtal Amerikaanse en Caribische soldaten geland op de kust van het eiland om de orthodox-marxistische „Revolutionaire Militaire Raad” de macht uit handen te nemen en de Cubanen van het eiland te verdrijven. Daarmee kwam een einde aan bijna vijf jaar links-radicaal bewind dat sinds de staatsgreep in 1979 had geheerst.

In Suriname heeft zich een aantal gelijksoortige ontwikkelingen voorgedaan: een staatsgreep in 1980, gevolgd door een soms links radicaal bewind en tijdelijk Cubaanse invloed. Een militaire interventie is Suriname tot nu toe bespaard gebleven. Het is echter de vraag of dat zo zal blijven. Het revolutionaire proces in Suriname zou immers kunnen leiden tot schending van de belangen van andere mogendheden in dat land. Bovendien zou Suriname, onder druk van de economische malaise, kunnen verworden tot een uitvalsbasis voor elementen die erop uit zijn de belangen van de landen in de omgeving te bedreigen.

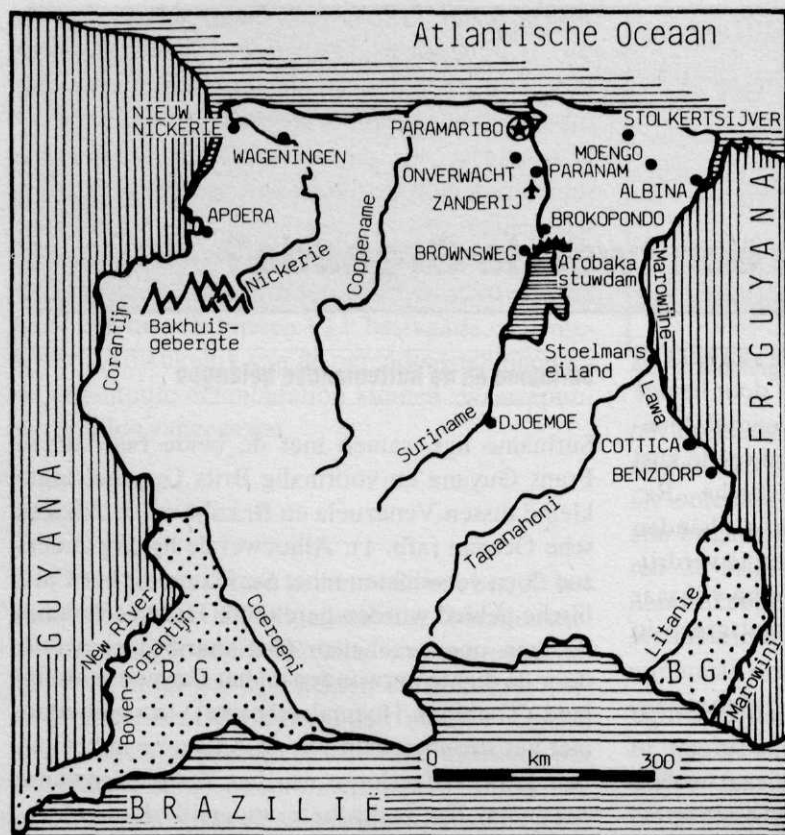
Alhoewel de titel van dit artikel misschien anders doet vermoeden zal ik de gebeurtenissen rond de interventie op Grenada niet als eerste behandelen. Ik heb de voorkeur gegeven aan een chronologisch overzicht van de ontwikkelingen in Suriname, en zal daarin een „uitstapje” maken naar Grenada. Daardoor wordt het onderlinge verband intact gelaten. Het overzicht wordt voorafgegaan door een schets van de buitenlandse belangen die in het spel zijn, en gevolgd door een analyse van de ontwikkelingen. Daarbij zal met name aandacht worden besteed aan de vraag welke ontwikkelingen tot een interventie zouden kunnen leiden. Ik zal mij beperken tot de mogelijkheid van een interventie door de Verenigde Staten, Brazilië, Frankrijk en/of Nederland.

Suriname en de buitenlandse belangen

Suriname ligt, samen met de beide buurlanden Frans Guyana en voormalig Brits Guyana, ingeklemd tussen Venezuela en Brazilië en de Atlantische Oceaan (afb. 1). Alhoewel de ligging anders zou doen verwachten moet Suriname tot het Caribische gebied worden gerekend. Het heeft namelijk een open zeehaven (Paramaribo) en wordt door de dichte oerwouden en het Guyanese Hoogland (Toemoek-Hoemakgebergte), in combinatie met het stroomgebied van de Amazone in het zuiden vrijwel afgesloten van het Zuidamerikaanse continent. Het is dus beter mogelijk door, of uit, Suriname invloed op het Caribische gebied uit te oefenen dan op het continent.

De voormalige Nederlandse kolonie telt ongeveer 384.000 inwoners, waarvan de creolen (30%) en de Hindoestanen (37%) de grootste etnische groepen zijn. Verder wonen er Javanen (15%), bosnegers (10%), Chinezen, Libanezen, Indianen en Europeanen. De voornaamste bronnen van inkomsten zijn: bauxietwinning (ca. 70% van het bruto nationaal produkt), export van hout, rijstverbouw en visserij.

Het aandeel van buitenlandse bedrijven in de economie van Suriname is opmerkelijk groot. De bauxietwinning bijvoorbeeld, is in handen van de maatschappijen Suralco (dochter van het Amerikaanse Alcoa-concern) en Billiton (dochter van Shell-Nederland). De rechten voor het kappen van hout waren tot voor kort in handen van Bruynzeel Nederland. Het ligt voor de hand dat continuïteit van die bedrijven, behalve voor Suriname, ook voor de VS en Nederland van economisch belang is, al moet dat belang niet worden overschat. Het leeuwedeel van de bauxiet/aluminiumimporten van beide landen komt tegenwoordig immers uit Australië en Jamaica, en voorts zijn ook in Bra-

Afb. 1 Suriname (B.G. = betwist gebied)

zilië aanzienlijke bauxietvoorraden ontdekt. Niettemin zullen de VS en Nederland trachten de belangen van die bedrijven te beschermen.

Voortvloeiend uit het voorgaande is het voor beide landen van psychologisch en sociaal belang de veiligheid van de in Suriname wonende en werkende staatsburgers (ca. 3400 Nederlanders en 400 Amerikanen) te waarborgen. Ofschoon zowel de VS als Nederland zich niet snel in de interne aangelegenheden van Suriname zullen mengen, zal men bedreiging van de veiligheid van deze mensen hoog opnemen; hóe hoog zal sterk afhangen van de situatie op dat moment.

Voor Nederland ligt ook nog een ander belang opgesloten in de politieke situatie en de reacties daarop van de Nederlandse regering. In de periode van 1973, toen de besprekingen over de onafhankelijkheid begonnen, tot 1980 zijn aanzienlijke aantallen Surinamers naar Nederland „verhuisd”. Op de oorzaken daarvan kom ik nog terug. Feit is dat de Nederlandse regering in de ogen van deze Surinaamse Nederlanders onjuist zou kunnen reageren op de gebeurtenissen in Suriname. Dat zou tot gevolg kunnen hebben dat de Suri-

namers zich daartegen gaan verzetten. Wanneer dat met geweld gepaard gaat wordt de Nederlandse regering geconfronteerd met een tweede „Zuidmoluks” probleem. Het behoeft geen betoog dat Den Haag daarop niet zit te wachten.

Ook voor de VS zijn er meer belangen in het spel. Zoals reeds vermeld moet Suriname tot het Caribische gebied worden gerekend. Dat dit gebied door de VS van vitaal belang wordt geacht moge blijken uit het door president Reagan in februari 1982 uitgesproken Caribbean Basin Initiative (CBI). Daarmee wilde hij trachten, o.a. door economische steun, de vorming van stabiele democratieën te bevorderen. Hij zei daarin bijvoorbeeld:

It is an area where a host of vital US interests intersect, requiring unhampered access to the vital searlanes that flow into the Caribbean Sea.

(Het is een gebied waar een groot aantal vitale belangen van de VS convergeert en elkaar kruist, hetgeen ongestoord gebruik van de zeeroutes van en naar de Caribische Zee onontbeerlijk maakt).

De belangen van de VS zijn grofweg te verdelen in drie soorten. Ten eerste de economische belangen. Behalve de reeds eerder genoemde bauxietleveranties komt een van de belangrijkste importartikelen voor de VS, olie, uit of door dit gebied.

Van alle olie-import wordt bv. 56% hier geraffineerd. Ook het bananenimperium van United Fruit is voor een groot deel van dit gebied afhankelijk. Bovendien vormt de Caribische Zee een zeer belangrijke handelsroute van en naar de havens aan de Amerikaanse oostkust maar ook, via het Panamakanaal, voor die aan de westkust.

Deze constatering leidt direct tot het tweede, politiek-strategische belang. De belangrijkste aanvoerroutes over zee van troepenversterkingen naar Europa of eventuele andere conflicthaarden in de wereld lopen door hetzelfde Caribische gebied. Voorts is er het belang van vrij gebruik van het Panamakanaal, dat door de verbinding van de Indische met de Atlantische Oceaan de strategische mobiliteit van de Amerikaanse maritieme strijdkrachten aanmerkelijk vergroot. Zijn betekenis is overigens in de loop der jaren verminderd omdat de grootste oorlogsbodems niet erdoor kunnen varen.

Ten derde heeft het Caribische gebied voor de VS een belangrijke psychologische functie. Men kan zich namelijk afvragen wat de waarde van het „supermachtschap” is, als de VS niet eens in staat zijn in de eigen „achtertuin” orde en rust te bewaren. Het bestaan van één Cuba is voor de VS al blame-rend genoeg.

Een derde land dat de ontwikkelingen in Suriname op de voet volgt is Frankrijk. Frans Guyana, dat grenst aan Suriname, is namelijk een departement van Frankrijk. Er is zelfs sprake van een stukje betwist gebied aan de bovenloop van de Marrowijne (afb. 1). Behalve het belang van de eigen soevereiniteit bezit Frankrijk in Frans Guyana de raketlanceerbasis Kourou (Centre Spatiale Européenne). Die basis is voor Frankrijk een unieke mogelijkheid om dicht bij de evenaar satellieten in een baan om de aarde te brengen. Er zijn dan ook vele miljoenen francs in geïnvesteerd. Het belang dat Frankrijk aan de overzeese departementen hecht (behalve Frans Guyana ook nog Martinique en Guadeloupe), wordt geïllustreerd door de uitspraken van de toenmalige minister voor overzeese gebieden Paul Bijoud. Hij verklaarde in 1979 dat Frankrijk bereid was, te zamen met andere westerse staten, de Cubaanse infiltratie in de regio in te dammen. Onmiskenbaar eigenbelang daarbij is het voorkómen van onafhankelijkheidsbewegingen, waardoor de Franse soevereiniteit kan

worden gehandhaafd. Frankrijk houdt daartoe een strijdmacht van anderhalve divisie paraat die binnen 10 uur in het Caribische gebied kan worden ingezet.

Wat voor de VS de achtertuin wordt genoemd, is voor Brazilië de voortuin. Dit land, een van de belangrijkste Zuidamerikaanse machten, ziet het als strategisch belang dat Suriname niet gaat fungeren als bruggehoofd voor Cuba op het Zuidamerikaanse continent. Om aan een eventuele dreiging uit die richting het hoofd te bieden beschikt Brazilië, behalve over een aanzienlijke maritieme strijdmacht, binnen zijn, al evenmin kleine, landmacht over een eliteonderdeel dat is gespecialiseerd in oerwoudgevechten (de zg. oerwoud-divisie).

Op de belangen van deze vier landen zal ik in het verdere verloop van mijn betoog steeds terugkomen en aangeven of en in hoeverre daarin door de ontwikkelingen in Suriname wijzigingen zijn opgetreden. Zij vormen als het ware de rode draad in dit artikel.

Ontwikkelingen voor en na de staatsgreep in Suriname

Op 25 november 1975 werd officieel de Republiek Suriname uitgeroepen. Daaraan waren sinds 1973 onderhandelingen voorafgegaan tussen Nederland en het toen al bestaande zelfbestuur van Suriname. Aan de onafhankelijkheid ging geen strijd vooraf, zoals wij dat bij zoveel andere ex-koloniën hebben gezien.

Veeleer werd de periode vóór 1975 (en ook daarna) gekenmerkt door onderlinge verdeeldheid in de Surinaamse maatschappij. Zo was er de tegenstelling tussen de creolen en de Hindoestanen die zich voortzette tot in het parlement en de regering. De creolen hadden sinds de Tweede Wereldoorlog de betere posities in de politiek en de witte-boordenmaatschappij (ambtenarij, industrie en mijnbouw) weten te bemachtigen, terwijl de Hindoestanen zich veel meer hadden toegelegd op de handel en de (minder lucratieve) landbouw. Uit angst voor overheersing door de creolen hebben de Hindoestanen zich lang verzet tegen de onafhankelijkheid. Toen die onafwendbaar leek zijn velen

van hen naar Nederland vertrokken om zo aan dat lot te ontkomen.

Tegen die achtergrond van verdeeldheid, maar ook van grote armoede bij de boslandcreolen, stijgende werkloosheid (ca. 30% in 1975) en verslechterende sociale omstandigheden (verkrotting in Paramaribo; weinig onderwijsmogelijkheden buiten de stad) werd de koloniale navelstreng doorgeknipt. Nederland beloofde een „gouden handdruk” ter waarde van f 2,7 miljard aan ontwikkelingshulp, te spreiden over 10 à 15 jaar. Dat geld was met name (50%) bedoeld om een zodanig produktieapparaat op te bouwen dat Suriname in zijn eigen inkomsten kon gaan voorzien. Om dat doel te bereiken werd een commissie in het leven geroepen: de Commissie Ontwikkelingssamenwerking Nederland Suriname (CONS). Die moest beoordelen of de ontwikkelingsgelden juist werden gebruikt. Dat gebeurde door het vooraf bestuderen en het al of niet goedkeuren van ingediende projecten. Het is gezien de samenstelling van de CONS (50% Nederlands, 50% Surinaams) niet echt verwonderlijk dat bij veel projecten ook een Nederlands of een buitenlandse belang werd gediend: bv. door inschakeling van buitenlandse ontwikkelingsmaatschappijen en ingenieursbureaus. Ook werden, door de overvloed aan beschikbaar geld, véél te ambitieuze en grootschalige plannen gemaakt. Een goed voorbeeld is het zogenaamde West-Surinameproject. Voor exploitatie van bauxiet uit het Bakhuisgebergte werd eerst een spoorlijn aangelegd van dat gebergte naar Apoera, alwaar toen een moderne overslaghaven werd gebouwd. Toen men daarna de bauxietmijnen wilde gaan bouwen, ontdekte men dat de exploitatiekosten van het gehele project tot een veel te hoge bauxietprijs zouden leiden. Het project werd gestopt maar had toen al (N)f 300 miljoen gekost.

In de eerste vijf jaren na de onafhankelijkheid werd Suriname dan ook alleen maar afhankelijker van het buitenland. Dat blijkt onder andere uit het feit dat aan het eind van de jaren '70 de inkomsten van de staat voor 40% afkomstig waren uit belastingen op mijnbouw en bauxietverwerking (opgebracht door buitenlandse bedrijven) en voor 30% uit ontwikkelingshulp. Het is in die situatie begrijpelijk dat in die jaren de ontevredenheid over de regering bij het Surinaamse volk toenam. Immers: de werkloosheid groeide, aan de verkrotting was

na 5 jaar nog niets gedaan, Paramaribo stond nog steeds na elke regenbui urenlang onder water, en de politieke elite leek de enige die er „beter” van werd.

Ook binnen de Surinaamse krijgsmacht (SKM) was ontevredenheid ontstaan, met name onder het lagere kader. Dat was voor een groot deel afkomstig uit Nederland, vaak ook daar opgeleid, en teleurgesteld in de autoritaire houding van zijn uit de TRIS afkomstige superieuren. Hier richtte de kritiek zich vooral op het ondeugdelijke materieel, het twijfelachtige benoemingsbeleid en de functie van de SKM in de Surinaamse maatschappij. Toen bovendien een ambtelijk rapport onder tafel verdween waarin aanbevelingen stonden om de knelpunten op te heffen ontstond er een gespannen situatie.

De superieuren verzetten zich, gesteund door de regering, tegen de oprichting van een vakbond naar Nederlands model en daagden de leiders voor de krijgsraad. Mede door het samenspannen van regering en leiding van de SKM gaf een groot deel van de bevolking openlijk steun aan de vakbond. De voedingsbodem voor een staatsgreep was geschapen.

Door een groep van 16 militairen onder leiding van sergeant-majoor Desi Bouterse en sergeant Roy Horb werd in de nacht van 24 op 25 februari 1980 een geslaagde aanval uitgevoerd op de Marinebasis, de Memre-Boekoekazerne en het politiebureau van Paramaribo. Nadat ook de munitiebunker en de drie pantservoertuigen (waarvan twee defect) in handen van de opstandige militairen waren gevallen, moest de gevestigde orde zich gewonnen geven. De Nationale Militaire Raad (NMR)¹, welke naam de coupplagers zich haastig hadden aangemeten, schrok eigenlijk zelf van de nieuwe situatie waarin alle Surinaamse ogen vol verwachting op hem waren gericht. Steun op de achtergrond werd vooral geleverd door de sergeanten Sital en Mijnaals, die toen al contacten hadden met Cubanen, onder andere via (voormalig Brits) Guyana.

Er bestond bij de NMR nogal wat angst voor de reacties uit het buitenland, getuige de verklaring die al snel werd uitgegeven. Daarin deelde de

¹ De leden van de NMR waren: sm B. Sital, sgt Ch. Mijnaals, maj B. Bouterse, kap R. Horb, sgt R. Abrahams, sgt R. Joeman, elnt M. van Rey, sgt Neede, kpl R. Braag.

NMR mee dat de verdragen die met Suriname waren gesloten, zouden worden gerespecteerd, de fundamentele rechten van de mens zouden worden erkend en de belangen van buitenlandse investeerders zou men ongemoeid laten.

Voor het buitenland was met deze verklaring, en met de belofte dat snel een burgerregering zou worden gevormd, elke grond voor inmenging verdwenen. Alleen Nederland aarzde nog, maar toen Henk Tsjin a Sen, die op 15 maart als premier werd aangesteld, zijn urgentieprogramma presenteerde, gingen Nederland en de CONS, gerustgesteld, weer over tot de orde van de dag. De situatie leek ongewijzigd; Desi Bouterse kreeg het voordeel van de twijfel.

De decembermoorden

Aanvankelijk leek de mensgerichte, maatschappijhervormende toonsetting van Tsjin a Sens regeringsverklaring goed aan te slaan bij zowel de Surinaamse bevolking als de Nederlandse regering. Dat laatste blijkt wel uit het feit dat Den Haag direct bereid was het urgentieprogramma van de Surinaamse regering, gericht op woningbouw, krot-opruiming, drinkwatervoorziening, riolering en kleinschalige projecten in de agrarische sector, financieel te ondersteunen.

Behalve deze positieve geluiden werd echter ook een machtsstrijd waarneembaar tussen de regering en de NMR. In juni 1980 moest Tsjin a Sen met aftreden dreigen om de NMR tot de uitspraak te dwingen dat de feitelijke regeermacht bij de regering lag en niet bij de militairen. De rol van de NMR leek te zijn uitgespeeld toen Bouterse, die zichzelf inmiddels tot majoor had bevorderd, en zijn rechterhand kapitein Horb de raad verlieten en de taken van respectievelijk Bevelhebber en garnizoenscommandant op zich namen.

Op 13 augustus 1980 stelde het „militair gezag”, na een coup poging van de links-radicalen NMR-leden Sital, Joeman en Mijns, de grondwet buiten werking. Een duidelijke zwenking naar rechts bij Bouterse leek aan deze maatregelen ten grondslag te liggen. Nog geen halfjaar later stond hij duidelijk onder invloed van links, getuige de aankondiging van een „socialistische koers” en het feit dat hij plotseling ging spreken over de „Surinaamse revolutie” en het „revolutionaire proces”, woor-

den die tot dan toe nog niet veel waren gebruikt. Ook de dissidenten Sital c.s. werden plotseling weer vrijgelaten en zelfs in ere hersteld. De hechte banden met ir. I. Krolis van de links-radicalen Progressieve Arbeiders en Landbouwersunie (PALU) en mr. H. Naarendorp van de op Cuba georiënteerde Revolutionaire Volkspartij (RVP) zijn eveneens een bewijs van deze zwenking naar links.

Tsjin a Sen deed nog een poging de macht van de militairen te onderdrukken door een ontwerpgrondwet openbaar te maken waarin de macht werd beperkt tot een adviestaak in de zg. Revolutionaire Raad. Daarmee was Bouterse het volstrekt niet eens. Hij verklaarde dit openlijk en Tsjin a Sen stapte begin februari 1982 op.

De radicalisering van Bouterse zette door. Het „Revolutionaire Front” werd geïnstalleerd in aanwezigheid van buitenlandse marxistische leiders. Hij ging op „vakantie” naar Grenada en werd ook op Cuba gesignaleerd. In die periode werden ook contacten gelegd met de linkse leider van Nicaragua Daniel Ortega.

Tegelijkertijd groeide het verzet. Eerst alleen zichtbaar door een coup poging van Surendre Rambocus, een Hindoestaanse officier (KMA-promotie 1978) die door Bouterse vrijwel direct na de coup in 1980 buitenspel was gezet. Die poging mislukte echter en Rambocus verdween achter de tralies in Fort Zeelandia, terwijl zijn strijdmakker sergeant-majoor Hawker (ernstig gewond) standrechtelijk werd geëxecuteerd. Toen begonnen ook de belangrijkste vakbonden, de Moederbond, onder leiding van Cyrill Daal, en C-47, met Fred Derby voorop, zich openlijk tegen Bouterse te verzetten.

Het protest werd dramatisch toen het bezoek van de ondertussen met Bouterse bevriende leider van Grenada, Maurice Bishop, in de war werd gestuurd door wilde stakingen bij het elektriciteitsbedrijf. Konden bij de huldiging van Bishop 1500 man op de been worden gebracht, een gelijktijdig door de Moederbond georganiseerde protestmanifestatie werd door wel 15.000 Surinamers bijgewoond. De roep om de dan reeds tweemaal uitgestelde verkiezingen werd steeds luider en de kritiek op de legerleider steeds bijtender.

De Associatie voor Democratie, waarin onder andere de Orde van Advocaten, alle kerken, vele „oud”-journalisten en het bedrijfsleven waren

georganiseerd, schreef in een brief aan Bouterse op 23 november 1982:

... Kennelijk wordt het volk door U nog niet in staat geacht over het inzicht te beschikken zijn eigen vertegenwoordigers te kiezen. Wij verstaan dit zo dat door U bepleite sociaal-educatieve en politiek-bestuurlijke aanpak het volk nog niet in voldoende mate heeft geconditioneerd om te kiezen voor datgene waar U zelf voor staat.

De uitbarsting volgde in de nacht van 7 op 8 december toen 15 vooraanstaande critici werden opgepakt en in Fort Zeelandia vermoord. Tegelijkertijd werden de gebouwen van de Moederbond, radio ABC, radio Radica en het dagblad De Vrije Stem platgebrand.²

Deze gebeurtenissen waren voor de Surinaamse gemeenschap niet alleen schokkend vanwege hun brutaliteit, maar ook omdat bloedvergieten „on-Surinaams” is, zoals onlangs nog treffend door oud-minister Edgar Wijngaarde werd gezegd:

Surinamers houden eigenlijk helemaal niet van geweld. Een potje schelden, ja, desnoods graag, maar geweld, nee hoor!

Was tot dan toe de (machts)strijd voornamelijk met woorden gestreden, de ommekeer en de nu wel erg openlijke greep naar de gewapende macht deden elke Surinamer direct naar het buitenland, en met name Cuba, wijzen. Dat was niet geheel uit de lucht gegrepen want sinds medio 1981 was er een groeiend aantal Cubaanse „adviseurs” in Paramaribo, onder leiding van Castro’s sterke man Osvaldo Cardenas.

De reacties uit het buitenland volgden snel. Aanvankelijk als protest, maar later als pressiemiddel, sloten zowel de VS als Nederland de kraan van de ontwikkelingshulp. Daarmee werd Suriname in zijn achilleshiel geraakt: de economie. Dat betekende immers een teruggang aan inkomsten van ten minste 20%, en dat terwijl de uitgaven van de overheid nog steeds stegen en, door de terugval van de wereldeconomie, ook de bauxietopbrengst

² De 15 waren: John Baboeraan (advocaat), Bram Behr (directeur van weekblad Mokro), Cyrill Daal (voorzitter Moederbond), Kenneth Gonsalves (dekaan Surinaamse Orde van Advocaten), Eddy Hoost (oud-minister van justitie), André Kamperveen (eigenaar radiostation ABC), Gerard Leckie (dekaan van de Universiteit van Suriname), Suchria Oemrawsing (doctant aan de Universiteit), Leslie Rahman (journalist cps), Surendre Rambocus (officier), Harold Riedewald (advocaat), Jiwansingh Sheombar (militair), Jozef Slagveer (journalist, eigenaar persagentschap Informa), Robbie Sohansing (zakenman), Frank Wijngaarde (journalist voor ABC; Nederlander!).

daalde. Het doel van die stap was het regime in Suriname te dwingen weer een democratie te vormen.

Behalve de ontwikkelingshulp staakte Nederland ook de militaire hulp, waarmee tot dan toe, gecoördineerd door de Nederlandse Militaire Missie, het Nationale Leger van materieel werd voorzien. Het hoofd van de missie, kolonel Van Tussembroek, werd teruggeroepen.

Brazilië reageerde verontrust op de merkbare Cubaanse aanwezigheid en invloed. In april 1983 bracht de veiligheidsadviseur van de Braziliaanse president, generaal Venturini, een bliksembezoek aan Suriname om zijn bezorgdheid te uiten en druk uit te oefenen op de legerleider de Cubaanse invloed te verminderen. Brazilië maakte daarbij ook gebruik van economische pressiemiddelen, echter in positieve zin, door financiële en militaire hulp te beloven wanneer de Cubanen uit Suriname zouden worden weggestuurd.

De Franse reactie bleef beperkt tot het doorgang verlenen aan enkele tientallen gevluchte Surinamers aan de Fransguyanese zijde van de Marowijnerivier.

Bouterse liet zijn wispelturigheid opnieuw blijken toen hij zijn „Kompaan” van het eerste uur Roy Horb plotseling liet arresteren op verdenking van plannen om de bevelhebber te liquideren. Horb pleegde onder verdachte omstandigheden in zijn cel zelfmoord.

Het kabinet van de op 8 december geschokt afgetreden Henry Neyhorst werd op 15 maart vervangen door een regering onder leiding van de links-nationalistische Errol Alibux met zes PALU-ministers. En dan te bedenken dat de PALU in haar hele bestaan nog nooit één zetel in het Surinaamse parlement had behaald.

In die periode begonnen zich ook de Surinamers in Nederland te roeren. Op initiatief van oud-vice-premier André Haakmat werd de „Raad voor de bevrijding van Suriname” opgericht, waarvoor Henk Tsjin a Sen als voorzitter werd aangezocht. Het doel van de raad is het leiding geven aan de strijd in Suriname tegen Bouterse teneinde de idealen die door Tsjin a Sen in zijn regeringsverklaring van 1 mei 1980 waren uitgeroepen, alsnog te realiseren. Men wilde overigens bewust geen regering in ballingschap vormen om de Neder-

landse regering niet onder de dwang van een politieke keuze te zetten:

... We moeten tot elke prijs voorkomen dat het Nederlandse beleid in de problemen raakt ...

aldus André Haakmat bij de oprichting van de raad.

Het volgende belangrijke moment in de ontwikkelingen in Suriname was de Amerikaanse invasie op Grenada. Om uiteindelijk tot een vergelijking te komen ga ik nu eerst dieper in op hetgeen aan die invasie voorafging.

De interventie van de VS op Grenada

Grenada is een van de zuidelijkst gelegen Caribische eilanden. Het ligt tussen Trinidad en de Grenadines, ongeveer 200 mijl uit de kust van Venezuela (afb. 2). De oppervlakte van het eiland is ca. 344 km² en er wonen rond 115.000 mensen.

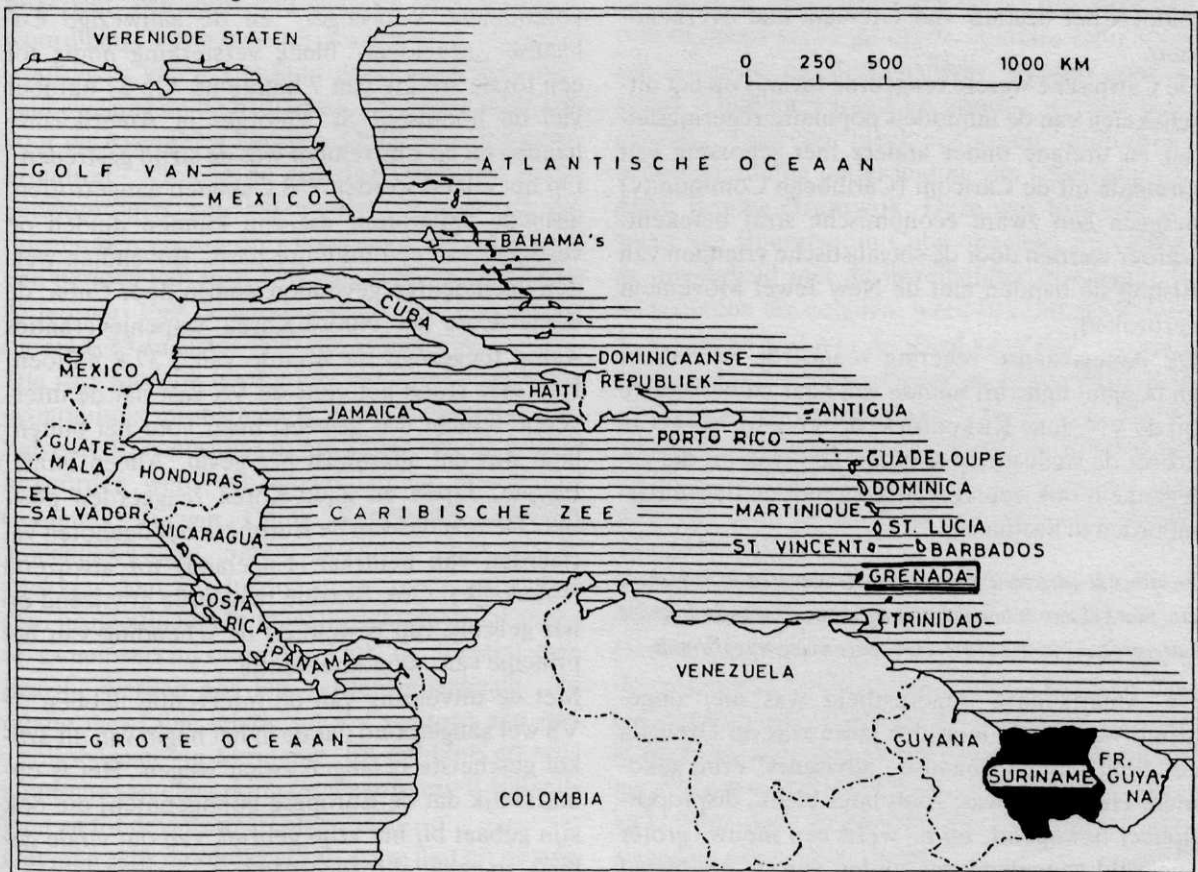
In 1974, een jaar eerder dan Suriname, werd Grenada onafhankelijk van Groot-Brittannië en zelf-

standig lid van het Britse Gemenebest. Er bestond een parlementaire democratie. De regering werd in 1974 aangevoerd door de autoritaire premier Eric Gairy en de oppositieleider in die tijd was Maurice Bishop, de stichter van de New Jewel Movement (Jewel = Joint Endeavour for Welfare, Education and Liberation). Deze oppositiepartij verwierf in de jaren na de onafhankelijkheid steeds meer steun van de bevolking en haalde bij de eerste verkiezingen in 1976 zelfs 6 van de 15 zetels. Het vermoeden bestond dat de aanhang nog veel groter was, maar dat een deel door geknoei met verkiezingsuitslagen was verdonkeremaand.

Toen in 1979 het gerucht Bishop bereikte dat premier Gairy hem wilde laten arresteren en zelfs liquideren, besloot hij tot een staatsgreep, die op 13 maart 1979 (een jaar eerder dan in Suriname) werd uitgevoerd toen Gairy het land uit was, en die werd gesteund door een groot deel van de bevolking, getuige de vele spontane demonstraties op dezelfde dag.

Na de machtsovername werd de Grenadese maatschappij naar socialistisch model gevormd waarbij

Afb. 2 Het Caribische gebied

echter ook, op beperkte schaal, particulier initiatief en winstdeling werden toegestaan om de productie te stimuleren. Op die manier bleek Grenada in staat, ondanks de daling van de prijzen van de belangrijkste exportproducten (bananen, nootmuskaat en cacao), economisch in een opwaartse lijn te komen. De werkloosheid daalde van 49% in 1979 tot 14,2% in 1982. De Wereldbank constateerde dat Grenada een van de zeer weinige westerse landen was waar sprake was van een toenemende economische groei per hoofd van de bevolking.

In de loop van 1983 begon er een machtsstrijd te ontstaan tussen de pragmatisch ingestelde Bishop en zijn orthodox-marxistisch-leninistische vice-premier Bernhard Coard. De escalatie van die machtsstrijd, waarbij Bishop werd beschuldigd van ondermijning van het collectieve leiderschap, onvoldoende revolutionair gedrag en toenadering tot de VS, leidde uiteindelijk tot zijn huisarrest op 14 oktober 1983. Vijf dagen later werd hij met nog drie ministers doodgeschoten en riep de commandant van de strijdkrachten, generaal Hudson Austin, een nieuwe „Revolutionaire raad” uit, die inmiddels het bestuur van Grenada had overgenomen.

De Caribische wereld reageerde furieus op het uitschakelen van de inmiddels populaire regeringsleider en dreigde onder andere met schorsing van Grenada uit de Caricom (Caribbean Community) hetgeen een zware economische straf betekent. Verder werden door de socialistische vrienden van Bishop de banden met de New Jewel Movement verbroken.

De Amerikaanse regering reageerde verontrust en beschuldigde bij monde van haar ambassadrice bij de VN, Jane Kirkpatrick, de Sovjet-Unie ervan achter de staatsgreep te zitten. Zij trok bij die gelegenheid ook een vergelijking met de decembermoorden in Suriname:

We hebben de gelegenheid gehad de bloedige staatsgreep in Suriname te zien, waar Cubanen de hele elite wegvaagden van dit strategische land in Zuid-Amerika, en nu zien we weer een bloedige staatsgreep op Grenada.

De Amerikaanse ongerustheid was niet ongegrond want in de loop der jaren was op Grenada een flink aantal Cubaanse „adviseurs” erbij gekomen. Het eiland was, zoals later bleek, disproportioneel bewapend, en er werd een nieuw, groter vliegveld aangelegd ten zuiden van de hoofdstad

St. Georges. Hoewel als reden voor de bouw van die luchthaven werd opgegeven dat men de toerisme-inkomsten wilde verhogen, was juist dit project de VS een doorn in het oog. Hierdoor zouden de Cubanen (en dus de Sovjet-Unie) de gelegenheid krijgen een tweede basis in de Caribische Zee te vestigen. De angst daarvoor werd nog vergroot doordat de luchthaven met Cubaanse steun en voornamelijk door Cubaanse arbeiders werd aangelegd. Die angst werd overigens door de overige Caribische staten, vóór 14 oktober 1983, niet gedeeld. Die visie veranderde met de arrestatie van de Grenadese leider, en in de OECS (Organisation of East Caribbean States) werd het plan opgevat in te grijpen. Na de gewelddadige dood van Bishop kwam bovendien het verzoek van de Gouverneur van Grenada Sir Paul Scoon aan de OECS en de VS om militair in te grijpen. Uiteindelijk waren het de VS die het initiatief namen en de invasie met steun van 300 man uit diverse Caribische landen uitvoerden.

In de vroege ochtend van 25 oktober landden 3 bataljons mariniers en „rangers” op twee plaatsen op het eiland. Na hevige tegenstand van het „Revolutionaire Volksleger” en de aanwezige Cubaanse „arbeiders” bleek versterking nodig tot een totale sterkte van 7 bataljons. Op 27 oktober viel de hoofdstad St. Georges in Amerikaanse handen en op 1 november was de strijd gestreden. Op het eiland werden 758 Cubanen aangetroffen, alsmede apparatuur die zou kunnen duiden op vestiging van een militaire basis. Bovendien werden documenten gevonden waarin door Cuba, de Sovjet-Unie en Noord-Korea wapenleveranties waren toegezegd ter waarde van \$ 37,8 miljoen. Daarmee stond het voor de VS vast dat de interventie terecht was geweest maar voor het buitenland was dat allerm minst het geval. Alleen Israël, Egypte, Japan en Zuid-Korea reageerden positief. De reacties van de Europese bondgenoten varieerden van neutraal (Engeland) tot afwijzend (Frankrijk). Ook Brazilië reageerde afwijzend op het gebruik van geweld en de schending van het principe van „non-interventie”.

Met de uitvoering van de interventie hebben de VS wel aangetoond dat de in het begin van dit artikel geschetste belangen zwaar wegen. Het is opmerkelijk dat de Europese bondgenoten, die ook zijn gebaat bij het vrije gebruik van dat vitale gebied, zo negatief reageerden.

Op 9 november werd op Grenada een interimregering gevormd onder leiding van Sir Paul Scoon, en in 1984 werden weer verkiezingen uitgeschreven. De democratie was hersteld.

De gebeurtenissen in Grenada hadden ook hun weerslag op de ontwikkelingen in Suriname.

Suriname na de interventie op Grenada

Het eerste wat na de Amerikaanse ingreep op het Caribische eiland bekend werd, is dat Bouterse de Cubaan Cardenas en zijn (militaire) adviseurs naar Cuba uitwees. Het is niet duidelijk of hij het besluit daartoe heeft genomen vóór of na de gebeurtenissen op Grenada. Het schijnt dat Bouterse in die periode veel lange gesprekken heeft gevoerd met de ambassadeur van de VS in Suriname. Velen zien daarin weer een politieke wending; nu naar rechts.

Het leek erop dat de rol van extreem-links in Suriname was uitgespeeld en dat er, mede onder druk van het buitenland, werd gewerkt aan democratisering. Daartoe werd onder andere de Assemblée opgericht, een soort niet gekozen volksvertegenwoordiging, bestaande uit aangewezen vertegenwoordigers van het militair gezag, districtsraden, vakbeweging en bedrijfsleven. De eerste opdracht voor de Assemblée luidde: „Ontwerp een nieuwe grondwet”. Ook in de regering waren nu vertegenwoordigers van vakbonden en bedrijfsleven opgenomen en die ontwikkelingen zorgden voor een periode van rust. Dat ging zelfs zo ver dat op 25 februari 1985 de noodtoestand werd opgeheven die sinds 13 augustus 1980 van kracht was.

Die rust was ook hard nodig om Surinamese acute economische problemen te kunnen oplossen. Behalve de EG-subsidies in het kader van de Lomé-akkoorden werd een aantal landen, waaronder Columbia, Taiwan, China, Venezuela, Libië en Tsjechoslowakije, bereid gevonden hulp te verstrekken. Dat geschiedde in de vorm van leningen, projectfinanciering, exportgaranties en andere samenwerkingsvormen. Ook de banden met Brazilië werden nog iets verder aangehaald. De relatie met Libië leidde tot het vestigen van een „volksbureau” in Suriname, tot militaire en economische samenwerking ter waarde van \$ 100 miljoen en tot deviezengaranties.

Dat men zelfs de smokkel van drugs niet uit de weg

ging om aan deviezen te komen, bleek toen Bouterse naaste medewerker Etienne Boereveen in de VS werd gearresteerd. Door de veroordeling voor zijn aandeel in een op te zetten cocaïnelijn leed het Surinaamse regime aanzienlijk „internationaal gezichtsverlies”.

Een andere kwestie die de legerleiding bezighield was de voortdurende dreiging van tegencoups, zowel van binnen als van buiten Suriname. Buurland Frans Guyana bood in april 1984 de helpende hand door een groep van 16 gewapende mannen op te pakken en uit te wijzen toen hun aanwezigheid en het doel ervan, voortijdig wereldkundig werden door een televisie-uitzending. Onder die 16 waren ook leden van de Raad voor de Bevrijding van Suriname. De Nederlandse regering nam, toen dat bekend werd, geen risico en riep de voorzitter van de Raad ter verantwoording. Deze kreeg te verstaan dat de Raad zich strikt aan de Nederlandse rechtsorde diende te houden. Daarmee werd duidelijk gemaakt dat Nederland geen (openlijke) steun wenste te verlenen aan de acties van de verzetsbeweging.

De rust die na december 1983 ontstond, werd echter pas echt verstoord toen op 22 juli 1986 een overval werd gepleegd op de militaire buitenposten in Albina en Stolkertstijver, waarbij voornamelijk handvuurwapens en munitie werden buitgemaakt. Daarvoor bleek een groep „militairen” verantwoordelijk onder leiding van voormalig sergeant Ronnie Brunswijk. Deze was lijfwacht geweest van Bouterse, in Cuba opgeleid, en vanwege onenigheid met de bevelhebber ontslagen. In de maanden die volgden, werd bekend dat Brunswijk contact had met de Raad voor de Bevrijding en het vluchtelingencentrum in Rotterdam. Zijn „Nationale Bevrijdingsleger” werd van daaruit gesteund. Overigens bleek toen dat de 180.000 Surinamers in Nederland niet zo erg vrijgevig zijn voor dat doel en de steun was dan ook slechts mondjesmaat.

Het „jungle-commando” van Brunswijk ging echter door met zijn acties en wist in het oerwoud in Oost-Suriname allerlei successen te boeken tegen de posten van het Nationale Leger. De stadscreolen van dat leger beheersen het gevecht in de jungle slecht en zelfs de gerenommeerde Echocompagnie, voor een deel in Nederland bij het KCT opgeleid, werd door Brunswijks bevrijdingsleger verslagen en sloeg op de vlucht. ▷

Toen dat bekend werd probeerde legerleider Bouterse het verzet moreel te breken door de bosnegdorpen aan te vallen op beschuldiging van steun aan het verzet. Daarbij vonden vele bosnegers de dood (er is sprake van 240) hetgeen hevige protesten uit het buitenland opriep. Met name de televisiebeelden van tientallen gedode bosnegers waren daaraan debet.

Andere gevolgen van die actie waren een vluchtelingenstroom van bosnegers naar de Fransguyanese kant van de Marowijnrivier, geruchten over Arabisch sprekende militairen (Libiërs?) en een nog vastberadener optreden van het junglecommando. Brunswijk maakte nu als zijn hoofddoel bekend: het omverwerpen van het regime Bouterse.

Dat alles leidde echter niet tot internationale erkenning van het Surinaamse Bevrijdingsleger. Ook niet toen Brunswijk bekendmaakte dat hij direct na het omverwerpen van het regime de opdracht om de democratie te herstellen aan Henk Tsjin a Sen en bosnegervoorman drs. Jozefzoon zou geven. Kennelijk had men onvoldoende vertrouwen in een uiteindelijke overwinning en een werkelijke terugkeer naar de democratie. Alleen Frankrijk liet de bewegingen van Brunswijk op zijn Guyanese grondgebied toe, en heeft ook enorme kampen opgezet waar de gevluchte bosnegers hun toevlucht konden zoeken. Verder hield het zich afzijdig.

Het gebrek aan wapens en financiële middelen heeft de strijd wat doen luwen. Directe confrontaties met het Nationale Leger bleven beperkt tot wat „hit and run“-acties en de aandacht werd nu vooral gevestigd op het nog verder in de war schoppen van de economie. Door strategisch gekozen sabotageacties zijn zo de bauxietexport en de houtproductie al zo goed als stilgelegd, en ook zat Paramaribo nu regelmatig grotendeels zonder stroom vanwege opgeblazen hoogspanningsmasten. Behalve aan stroom ontbrak het de Surinaamse bevolking nu ook aan allerlei eerste levensbehoeften. Door gebrek aan deviezen is de invoer bijna tot nul gereduceerd.

Het is wel duidelijk dat Bouterse nu nog slechts de keuze heeft tussen een verdere verpaupering van het volk en de democratisering zoals die door o.a. Nederland wordt geëist, alvorens de ontwikkelingshulp kan worden hervat. Gezien de ontwikke-

lingen in de afgelopen maanden lijkt hij voor het laatste te kiezen.

Kansen op een (militaire) interventie in Suriname

Na de interventie op Grenada deelde de Amerikaanse president Ronald Reagan mee dat hij om drie redenen had besloten in te grijpen.

1. Om de Amerikanen op Grenada te beschermen.
2. Om de orde en rust in dat land te herstellen.
3. Om de dreiging van de vestiging van een tweede Cubaanse basis in het vitale Caribische gebied af te wenden.

Uit het feit dat de VS in Suriname niet hebben ingegrepen zou men kunnen concluderen dat dezelfde redenen daar niet van toepassing waren, of in elk geval niet in dezelfde mate als in Grenada.

Niettemin schijnen er toch wel interventieplannen te zijn geweest. De Amerikaanse tv-maatschappij ABC maakte in mei 1983 bekend dat plannen van de CIA om het bewind Bouterse te wippen, na aanvankelijke goedkeuring door de president, door het Congres waren verworpen. Men vond dat er onvoldoende bewijzen waren van Cubaanse manipulatie of pogingen een steunpunt te vormen. Ook de Nederlandse minister-president Lubbers verklaarde tijdens zijn bezoek aan Washington in januari 1984 dat de Amerikaanse regering Nederland in 1983 diverse malen had gepolst over een mogelijk militair optreden in Suriname.

Het is wel duidelijk dat de VS niet gelukkig waren met de situatie in Suriname. De dreiging van een steunpunt voor de Sovjet-Unie was hier zelfs nog groter dan in Grenada. Suriname heeft namelijk behalve een goed geoutilleerde luchthaven de beschikking over twee natuurlijke zeehavens: Paramaribo en Apoera, en twee potentiële havenplaatsen: Nickerie en Albina, die eenvoudig tot marinebases kunnen worden uitgebreid.

Een belangrijk verschil met Grenada was dat de VS op ambassadeursniveau diplomatieke betrekkingen onderhielden met Paramaribo. Het lijkt mij derhalve niet onwaarschijnlijk dat er wel een interventie heeft plaatsgevonden, maar geen militaire. De lange gesprekken die Bouterse met de

VS-ambassadeur zou hebben gevoerd en de bewering van verscheidene zijden (onder andere van Bouterse) dat Cardenas en de zijnen al waren uitgewezen vóór de invasie op Grenada, zouden kunnen duiden op een diplomatiek offensief waarvoor Bouterse is gezwicht. Die oplossing is achteraf ook voor de VS een betere gebleken. Gezien de reacties uit het buitenland is het nog maar de vraag of de Amerikanen zich een tweede militaire interventie hadden kunnen veroorloven.

De gedachte dat het op deze wijze is gegaan, wordt ook nog versterkt door het vermoeden dat Bouterse onderhand wel van Cardenas af wilde. De Cubaan begon langzamerhand erg veel zaken te regelen, en het kwam zelfs voor dat hij staatsaangelegenheden eerder op zijn bureau kreeg dan Bouterse. Door de uitwijzing kon de bevelhebber ook de macht van zijn RVP-ministers Sital en Naarendorp wat inperken.

Het lijkt mij niet onmogelijk dat Maurice Bishop ook niet echt gelukkig is geweest met de bouw van de Cubaanse luchthaven op zijn eiland, maar toch ermee heeft ingestemd om zijn vice-premier „te vriend te houden”. Uiteindelijk is dat voor de leider van Grenada het begin van het einde geworden. Bouterse heeft zijn orthodoxe vrienden op tijd de macht ontnomen en is zo voorlopig aan hetzelfde lot ontkomen. Of Sital c.s. erin zullen berusten dat hen de macht is ontnomen, blijft natuurlijk de vraag. Zij zijn hun vernedering en hun gevangenschap in 1980 ongetwijfeld nog niet vergeeten.

Mogelijk heeft bij de uitwijzing van de Cubanen uit Suriname ook nog een rol gespeeld dat de Braziliaanse regering bij monde van afgezant Venturini het regime onder druk heeft gezet. Men zou hier kunnen spreken van een economische interventie waarbij Suriname hulp kreeg aangeboden, zowel economisch als materieel, in ruil voor de belofte de invloed van Cuba te verminderen. Daarmee raakte Suriname niet in het isolement dat het regime afhankelijk zou maken van de eerste-hulpbiedende.

Zoals momenteel de situatie in Suriname is, waar de rol van de Cubanen nog steeds ondergeschikt lijkt, ligt een militaire interventie door de VS of Brazilië niet in de lijn der verwachtingen. Zeker

niet wanneer het democratiseringsproces wordt doorgezet.

Voor Frankrijk liggen de zaken iets anders. Ten eerste heeft dat land te maken met zo'n 8000 vluchtelingen die moeten worden gevoed en gehuisvest. Bovendien zijn er de geruchten dat er nog eens 28.000 vluchtelingen onderweg zijn uit de omgeving van Brokopondo. De opvangmogelijkheden zijn niet onbeperkt en wanneer het aantal te groot wordt, zal men op zijn minst trachten druk uit te oefenen om de oorzaak van de vluchtelingenstroom weg te nemen. Het is echter moeilijk partij te kiezen voor Bouterse of Brunswijk. Bouterse heeft men al zolang hij aan de macht is geen vertrouwen gegeven, en die weg is nu afgesloten door de aanwezigheid van zoveel bosnegers op Fransguyanees grondgebied. Een keuze voor Brunswijk heeft men (nog) niet gemaakt omdat men onvoldoende vertrouwen heeft in het resultaat van zijn acties, en vraagtekens plaatst bij zijn politieke vaardigheden.

Een tweede gevaar waarvoor Frankrijk duidelijk beducht is, is de vermoedelijke aanwezigheid van Libische agenten. De relatie Frankrijk-Libië is reeds zeer gespannen door de oorlog in Tsjaad en door de problematiek rond de onafhankelijkheid van Nieuw-Caledonië, waarin Libië een belangrijke rol heeft gespeeld. Wanneer er dan ook aanwijzingen komen dat Suriname als uitvalsbasis gaat worden gebruikt voor terroristische acties tegen bijvoorbeeld Kourou, of als basis voor ondersteuning van de nu nog ongevaarlijke onafhankelijkheidsbeweging van Frans Guyana, dan zal Frankrijk, in overleg met de VS en Nederland, zeker een interventie overwegen. Of dat een (openlijke) militaire interventie zal zijn is nog de vraag.

Dat Nederland ooit een kamermeerderheid krijgt vóór een militaire interventie in Suriname lijkt uitgesloten zolang de Nederlandse gemeenschap in Suriname geen haar wordt gekrenkt. Alleen wanneer er Nederlandse slachtoffers vallen door acties van Bouterse, Brunswijk of door een (eventueel opgehitste) volkswoede, lijkt het mij mogelijk dat Nederland eventueel met geweld zal trachten zijn staatsburgers te ontzetten. Gezien de financiële dwangpositie waarin Bouterse zich bevindt, en gezien zijn aandringen op hervatting van de dialoog met Nederland is de voorzichtige conclusie gerechtvaardigd dat hij wel ervoor zal wa-

ken dat risico te nemen: het uitstel van de ontwikkelingshulp zal dan zeker afstel worden.

Dat een volkswoede zich uit zichzelf tegen de Nederlanders zal richten, is om dezelfde reden niet te verwachten. Bovendien maken die Nederlanders vaak al vele jaren deel uit van de Surinaamse maatschappij en hebben zij veelal een zeer hechte band met de Surinamers.

Een militair optreden, ten slotte, naar aanleiding van een (gewelddadige) roep om actie uit de Surinaamse gemeenschap in Nederland behoort mijns inziens zeker niet tot de mogelijkheden. Daaraan heeft de Nederlandse regering ook in de „Zuidmolkse periode” niet toegegeven en zij zal deze lijn ongetwijfeld voortzetten.

Conclusie

Alhoewel Suriname dezelfde weg was ingeslagen als Grenada, heeft het er alle schijn van dat het regime van Desi Bouterse op tijd tot het inzicht is gekomen dat die weg heilloos is. De bevelhebber — „Het Bevel” in de volksmond — heeft echter ook getoond een schier onbegrensde politieke wispelurigheid te bezitten die elke grond voor vertrouwen op een voorspelbare koers doet wegnemen. Het is derhalve maar de vraag of hij voor zijn extreme strijdmakkers Sital c.s. wel „revolutionair” genoeg blijft en, zo niet, of ze dat zullen accepteren. Anders zou liquidatie van Bouterse door hen alsnog kunnen leiden tot een tweede Grenada.

Literatuur

- H. Buddingh en H. E. Chin — *Int. Spectator* 38 (1984)(6)338.
- H. E. Chin — *Econ.-Stat. Berichten* 70(1985)(3523)927.
- G. Doeve — *Int. Spectator* 39(1985)(12)733.
- P. van Gelder — *Int. Spectator* 37(1983)(12)737; 39 (1985)(12)742.
- Keesings Historisch Archief* 46(1977); 49(1980) . . . 53(1984);55(1986).
- P. Kroes — *Int. Spectator* 35(1981)(5)269.
- I. L. C. M. Mulder — *Suriname, de politieke keuzes na de revolutie* (scriptie). Kon. Inst. v. d. Marine, Den Helder (1984).
- W. Oltmans — *In gesprek met Desi Bouterse*. Amsterdam (1984).
- E. A. Padelford — *Strategic Rev.* (1986)54.
- J. Pearce — *Under the eagle: US intervention in Central America and the Caribbean* (vert. E. Peeters). Amsterdam (1985).
- S. Prechal — *Int. Spectator* 38(1984)(3)173.
- J. Slagveer — *De nacht van de revolutie. De staatsgreep in Suriname op 25 februari 1980*. Paramaribo (1980).
- Studiekring Surinaamse Ver. „Redi doti” (red.) — *Suriname 10 jaar schijnonafhankelijkheid*. Landbouwhogeschool, Wageningen (1985).
- Anon. — *De Decembermoorden in Suriname (verslag van een ooggetuige)*. Bussum (1983).
-

drs. A. C. van Weerd en M. A. Pathuis

resp. majoor en res-kapitein van de militaire administratie

Het begrip „kwaliteit” binnen organisaties

In de *Militaire Spectator* 156(1987)(7)301 hebben wij een artikel gepubliceerd over „Cultuurdiagnose bij overheidsorganisaties”. De strekking van dat artikel (kwaliteitsverbetering via de cultuur en leiderschap, minder nadruk op structuren en procedures) blijkt bij veel mensen te zijn aangeslagen. Een aantal van hen heeft ons verzocht een vervolg te schrijven waarbij nader wordt ingegaan op met name de operationalisering van organisatiecultuurdiagnoses. Uiteraard voldoen wij gaarne aan dit verzoek.

In deze bijdrage zullen wij ingaan op het begrip kwaliteit in het algemeen en verder op de IK- en de WIJ-kant van de organisaties. Ten slotte zal de noodzaak tot een *integrale* aanpak van organisatiewijzigingen via het begrip kwaliteit worden beklemtoond.

„Kwaliteit”

Kwaliteit is een begrip dat momenteel midden in de belangstelling staat, zowel in het bedrijfsleven als bij de overheid. Overal is men bezig zich af te vragen hoe de kwaliteit — in productie- en dienstverlening — kan worden verbeterd. Daarbij is de toenemende aandacht voor de cultuur binnen een organisatie, in tegenstelling tot het traditionele denken in structuren en procedures, opvallend.

Kwaliteit is geen nieuw begrip, maar komt oorspronkelijk vooral voort uit de productie-industrie, waar al jarenlang systematisch (n.b.: dus toch weer structuurdenken?) aandacht wordt besteed aan de kwaliteitsverbetering resp. -waarborging van de productie. Die kwaliteit is concreet en kan door de klant worden afgemeten aan de hand van een produkt; als een produkt slecht is, of anderszins niet voldoet, ruilt hij het.

Bij dienstverlening ligt dat iets anders. De klant neemt niet iets concreets mee naar huis en van rui-

ling is dan in ieder geval al geen sprake. Bij dienstverlening speelt vooral de beleving van de kwaliteit van de dienst bij de klant een grote rol; de opgedane ervaring — positief of negatief — herinnert men zich lang. Bij dienstverlening kan men zeggen dat er „geen tweede kans is om een eerste indruk te maken”.

In het verleden — en dat geldt zowel voor productie als voor dienstverlening — ging men vaak uit van de veronderstelling dat het leveren van kwaliteit tijd, en dus geld, kost: „Wij presteren al goed, dus waarom beter?”, of: „Daar hebben we geen tijd voor; dat is gewoon te duur”. Tegenwoordig vraagt men zich echter steeds vaker af waarom er wel altijd tijd is om fouten te herstellen, maar nooit tijd om iets direct goed aan te pakken. Ook dienstverlenende bedrijven gaan zich deze vraag steeds meer stellen; alles onmiddellijk goed doen zou zelfs wel eens geld kunnen opleveren in plaats van kosten. Werken aan kwaliteit wordt zo de moeite waard. Wèl moet ervoor worden gezorgd dat niet dwangmatig naar perfectie wordt gestreefd. Perfectionisme is te veel van het goede en vormt daarmee slechts schijnbaar kwaliteitsverbetering. Wel geldt: „Goed is goed genoeg, maar in de toekomst kan het altijd beter”.

Hoe realiseert men nu een dergelijke instelling? Voordat deze vraag kan worden beantwoord, dient men te bedenken dat het begrip kwaliteit als zodanig niet bestaat; het is in feite een inhoudsloze kreet. Kwaliteit kan pas bestaan als er een relatie/verbinding is aan te geven met een klant of een markt. Zonder die verbinding wordt dienstverlening uiteindelijk routineus, saai en zonder enige kwaliteit.

In verbinding staan betekent: „Met de klant praten in plaats van *tegen* de klant”, met andere woorden: weten wat de klant wil en verwacht, en zich kunnen verplaatsen in de situatie van de klant. ▷

Kwaliteit kan worden vastgelegd in allerlei procedures en systemen; men denke daarbij bv. aan AQAP's. Dat betreft de HET-kant van het begrip kwaliteit.

Veel interessanter is de vraag hoe men nu (het streven naar) kwaliteit kan verankeren in mensen; hoe kweekt men een cultuur waarin dat leeft; hoe ontwikkelt men een kwaliteitsbewustzijn bij de mensen, ofwel de IK- en WIJ-kant van kwaliteit? Men begint dan al snel te denken in termen van kwaliteitszorgsystemen.

Dat is echter niet voldoende. Kwaliteitszorgsystemen stellen slechts normen. Als mensen zich niet verbonden voelen met de organisatie waarin ze werken en met de doelen die worden gesteld, beperkt men zich vaak tot het streven naar het behalen van die normen. Kwaliteit komt dan niet van binnen uit; men initieert niet maar men reageert; men voelt zich eigenlijk slachtoffer van „het systeem” en voert het werk uit omdat dat nu eenmaal is opgedragen; men is ongeïnteresseerd en heeft geen verbindingen met de klant, wie dat dan ook is.

Als men zich wèl verbonden voelt met een groter geheel en/of met de „leider” dan streeft men naar meer dan alleen het behalen van de norm. Er ontstaat een gevoel van: alles eruit halen wat erin zit, zowel voor het bedrijf als voor het eigen functioneren. De eigen- en de bedrijfsbelangen vallen dan samen! In een bedrijf waar van een dergelijk hoog kwaliteitsbewustzijn sprake is doen zich dan de volgende kenmerken voor: vitaliteit, inspiratie, daadkracht en creatief denken. In organisaties die nog niet zover zijn is het interessant als eerste aanzet van kwaliteitsverbetering de aandacht te richten op de zg. „niet-kwaliteit”, want dat zijn zaken die lang blijven hangen: foutjes, slordigheden, slechte ervaringen; niet blijven verwijzen naar de bereikte kwaliteit, maar eerst nagaan hoe de kwaliteit kan worden verbeterd.

Zoals wij in het voorgaande reeds hebben aangeduid kan men ook bij het begrip kwaliteit de IK-, HET-, en WIJ-ingang hanteren. Zoals u wellicht al hebt begrepen leggen wij de nadruk op de IK- en WIJ-ingang, maar om misverstanden te voorkomen is het van belang erop te wijzen dat de drie ingangen niet los van elkaar kunnen worden gezien. De keuze van de ingang HET, IK of WIJ bepaalt alleen de wijze waarop het veranderingsproces in gang wordt gezet. Nadat de „start” heeft plaatsgevon-

den is een geïntegreerde aanpak noodzakelijk. Zowel de simpele technieken om problemen te analyseren als de wijze waarop de leiding zich profileert en de noodzaak bij de mensen in de organisatie een voedingsbodem voor veranderingsbereidheid te creëren zijn noodzakelijk om een organisatieverandering te laten slagen.

De leiderschapskant: IK

De belangrijkste voorwaarde voor de continuïteit heden ten dage is — zoals wij reeds hebben beoogd — het bieden van kwaliteit. In het (recente) verleden was dat duidelijk anders; toen lag de nadruk op het zoveel mogelijk produceren, de afzetmarkt was toch onbeperkt. De enige beperking lag in de mogelijkheden van het productieapparaat.

Verbetering van de kwaliteit is nu de methode, groei biedt nauwelijks meer perspectieven. Dat klemt te meer bij de overheid, waar eerder sprake is van inkrimping en „afslanking”. Hoe moet men hieraan als manager leiding geven, en: hoe moet men ervoor zorgen dat er een wijze van denken en werken komt die zal leiden tot meer kwaliteit?

Een methode waarbij dat niet lukt is het zomaar ineens introduceren van kwaliteitstechnieken.

Nee, wijzigingen/veranderingen kunnen pas ontstaan indien men weet wat een afdeling in een bepaalde situatie nodig heeft. Daartoe is het noodzakelijk dat de leiding de doelstelling van de onderneming kent, deze onderschrijft en dit ook uitdraagt: bezielend/inspirerend leiderschap.

Evenzeer is het noodzakelijk dat de leiding een duidelijke toekomstvisie heeft, niet alleen naar buiten toe, naar de markt, maar ook intern gericht.

De leiding dient gebruik te maken van de initiatieven van medewerkers, van de intuïtie van binnen uit en dat vertalen in plannen en procedures.

Het is belangrijk voor het slagen van wijzigingen dat de leiding zelf model staat, dat ze geloofwaardig is en het niet laat bij mooie woorden. Onderin de organisatie wordt de kwaliteit namelijk concreet, hier „groeit” als het ware de organisatie. De verhouding leiding-medewerkers is dan erg belangrijk; men moet elkaar de stand van zaken durven te zeggen of die nu goed of slecht is. Generaals die geen zaken doen met majoors en kapiteins pas-

sen duidelijk niet meer in zo'n context! Er dient dus in de onderneming een „open sfeer” te zijn. Kwaliteitsverbetering wordt zo een continuproces, het raakt verankerd in de organisatie, het wordt deel van de cultuur: de wu-kant.

De klimaatkant: WIJ

Ondernemingen die programma's hebben geformuleerd ten aanzien van kwaliteit en kwaliteitsbevordering lopen bij de operationalisering van die programma's onvermijdelijk aan tegen de cultuur binnen het bedrijf. De vraag is dan of in deze cultuur het nieuwe systeem of het nieuwe idee wel zal worden geaccepteerd.

Wat is nu eigenlijk „cultuur”? Cultuur is een netwerk van door mensen gecreëerde en instandgehouden gedragsnormen met talloze geschreven en ongeschreven regels, zo van: „dat doen wij hier nu eenmaal”. Het zijn gewoonten die typisch zijn voor het bedrijf; men kan er niet straffeloos van afwijken. Men voelt zich vertrouwd met de vaste gewoonten, maar aan de andere kant kan men van bepaalde verschijnselen behoorlijk last hebben! Iedereen is op de hoogte van het bestaan van zoiets als „cultuur”, maar dit is vaak meer een onbewuste dan bewuste gewaarwording.

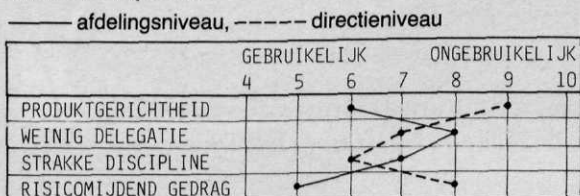
Veelal realiseert men zich dat vaak pas op het moment waarop veranderingen worden ingevoerd, en dan is het al te laat! Dan blijken er ineens allerlei obstakels te zijn, zoals afstotingsmechanismen die in werking treden tegen alles wat ongebruikelijk is.

Weerloos is men echter niet. Door het eenvoudige in kaart brengen van de essentiële elementen van de organisatiecultuur kan men juist op deze afstotingsmechanismen anticiperen.

Maar hoe pakt men dat nu aan. Hoe kan men nu te weten komen wat binnen een organisatie „gebruikelijk” is, en vooral ook wat „ongebruikelijk” is? Dat kan met een systematische cultuuranalyse.

Een cultuuranalyse start met een zg. vóóranalyse:

Afb. 2 Normprofiel

Volgens mij is het in ons bedrijf nu eenmaal zo:	meestal	regelmatig	soms	weinig	zelden
1. dat de leiding laat zien waar ze voor staat	○	x	○	○	○
2. dat wat de leiding zegt serieus wordt genomen	○	○	x	○	○
3. dat de leiding weinig doet aan het ontwikkelen van leidinggevende capaciteiten	○	○	x	○	○
4. dat de leiding evenveel aandacht heeft voor mensen als voor resultaten	○	x	○	○	○

Afb. 1 Stellingenlijst

interviews met ca. 15 mensen over de gewoonten binnen de onderneming. Nadat die zijn geïnventariseerd, selecteert men een aantal relevante gebieden (ca. 20) waarop men wil gaan meten, de zg. normbeïnvloedingsgebieden (voorbeeld: wijze van leiding geven). Elk normbeïnvloedingsgebied wordt dan vervolgens vertaald in 4 à 5 stellingen. Die stellingen worden op een lijst gezet, die men door directie of door medewerkers of door beide niveaus laat invullen (zie afb. 1). Nadat de gehele lijst met stellingen is ingevuld, worden de bij elk normbeïnvloedingsgebied behorende stellingen geclusterd (in het voorbeeld: de cluster „leiding geven”). Aan de hand van het aantal punten dat per stelling wordt toegekend (afhankelijk van de invulexercitie), wordt de totaalscore per normbeïnvloedingsgebied bepaald.

Vervolgens worden de normbeïnvloedingsgebieden getekend in een zg. normprofiel, waarna men aan de hand van de totaalscore bepaalt, hoe hoog (of hoe laag!) het normbeïnvloedingsgebied scoort in het normprofiel (zie afb. 2).

Voor alle duidelijkheid: dit profiel zegt *niets* over het goed of slecht zijn van bepaalde gebieden, maar slechts of iets binnen de onderneming gebruikelijk dan wel ongebruikelijk is.

Des poedels kern van deze hele exercitie is *niet* het profiel zelf, maar het *proces* dat daardoor op gang komt, de discussie over „wat de moeite waard is aan te pakken”. Dat behoeven niet alleen de ongebruikelijke zaken te zijn, het kan ook iets zeer gebruikelijks zijn. Indien bv. beide niveaus „delegatie” als hoogst gebruikelijk ervaren, kan er toch iets mis zijn, nl. dat geen enkele controle meer plaatsvindt.

Let wel: dit betreft een proces dat onomkeerbaar is, waarbij men vanaf het begin zaken ziet veran-

deren. Men realiseert zich daarom wel goed waaraan men begint! Bovendien kan zoiets enkele jaren duren; korte-termijnsuccessen zijn daarbij eerder uitzondering dan regel. Een kwestie van lange adem dus! Uiteindelijk is het belangrijkste resultaat de wil achter veranderingen te staan, de wil energie ervoor vrij te maken.

Veranderingen worden dan door de mensen zelf geïnitieerd en dus tegelijkertijd geaccepteerd. En dat is nu juist het bijzondere in vergelijking met de „traditionele” methoden van de meeste organisatieadviesbureaus.

Besluit

In dit artikel hebben wij gepoogd duidelijk te maken dat — willen veranderingen niet bij voorbaat zijn gedoemd te mislukken — het noodzakelijk is een kwaliteitsbewustzijn binnen de organisatie te ontwikkelen. Het gaat dan niet om het ontwikkelen van steeds betere analysetechnieken (HET),

maar vooral ook om de bewustwording (WIJ, IK) van het feit dat alles in de organisatie met kwaliteit heeft te maken.

Door met normprofielen de ingebakken gewoonten zichtbaar te maken wordt een soort momentopname gemaakt van het kwaliteitsbewustzijn in een organisatie. Met dat „plaatje” wordt een veranderingsproces op gang gebracht. Vaak wordt via een cultuuranalyse ontdekt dat problemen, die schijnbaar volkomen los van elkaar staan, toch samenhangen.

Doordat op een andere wijze naar de organisatie en de dagelijkse werkzaamheden wordt „gekeken”, kan men daarvan afstand nemen en beter het geheel overzien. Er ontwikkelt zich een hoog kwaliteitsbewustzijn, waarbij men inziet dat verbetering van kwaliteit een aanpak vergt die integrerend werkt.

Alleen een combinatie van analytisch denken (HET), inspirerend leiderschap (IK), en het idee van het samen met elkaar werken aan verbeteringen (WIJ) biedt uitzicht op succes.

**U bent lid van de
Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de
Krijgswetenschap,**

tevens actief dienend officier van KL of KLu, en u gaat de dienst verlaten?

Meldt u dat dan s.v.p. even aan de ledenadministratie (Karel Doormanlaan 274, 2283
BB Rijswijk), dan wordt ervoor gezorgd dat u de Militaire Spectator blijft ontvangen!

drs. H. L. Zwitzer

luitenant-kolonel voor bijzondere diensten b.d.

Achtergronden van de patriottenbeweging

Op 28 juni 1887 was het twee eeuwen geleden dat prinses Wilhelmina van Pruisen (1751-1820), echtgenote van erfstadhouder Willem V (1748-1806), tussen Schoonhoven en Haastrecht door leden van het patriotse vrijkorps uit Gouda werd aangehouden, een voorval dat in de vaderlandse geschiedenis is bekend geworden als de aanhouding bij Goejanverwellesluis. 's Ochtends in alle vroegte was de prinses, vergezeld van hofdames en hoogwaardigheidsbekleders uit Nijmegen, de toenmalige verblijfplaats van het prinselijk gezin, in enkele rijtuigen naar Den Haag vertrokken. Doel van de reis was aldaar medestanders te vinden die het patriots gezinde bestuur van het gewest Holland zou-

den kunnen omverwerpen. Het resultaat van die „staatsgreep” zou de terugkeer naar Den Haag moeten zijn van de stadhouder, die in september 1785 de stad had verlaten nadat de Gecommitteerde Raden van Holland (het dagelijks bestuur van de provincie) rechtstreeks en zonder tussenkomst van de prins, bevelen hadden gegeven aan de troepen van het Haagse garnizoen. Kortelings opgetreden relletjes tussen patriotten en prinsgezinden vormden de reden van hun besluit. De stadhouder echter zag in het optreden van de Gecommitteerde Raden een zodanig ernstige aantasting van zijn militaire bevoegdheden als commandant van het garnizoen, dat hij Den Haag verliet en naar Breda vertrok. Zijn gezin vestigde zich eerst in Friesland, maar ging later met de prins naar Nijmegen waar men verblijf hield in het reeds in 1611 aan de stadhouders beschikbaar gestelde Valkhof, een nog door Karel de Grote gebouwde burcht.

Het conflict tussen patriotten en prinsgezinden dat in de laatste decennia van de 18e eeuw binnen de Republiek der Verenigde Nederlanden grote opwinding en beroering veroorzaakte, was in eerste aanleg een strijd van dat deel der burgerij dat van elke politieke invloed was uitgesloten, en dat zich keerde tegen de machtsposities van de regenten-oligarchie en de erfstadhouder. Volgens die burgers berustte de macht van de regenten op usurpatie en die van de stadhouder op onduidelijk geformuleerde bevoegdheden. De macht van Willem V werd in het bijzonder gestut door een uitgebreid cliëntelenetwerk; anders gezegd: hij had zich omgeven met een groot getal gunstelingen, onder wie door hem op het kussen gebrachte regenten en anderen die voor een baantje of bevordering van de prins afhankelijk waren.

Aan de zijde van de zich patriotten noemende bur-

Onderhoud tussen patriotten en prinses Wilhelmina van Pruisen in een boerderij bij de Goejanverwellesluis (uit: *Vervolg op Wagenaars Vaderlandsche Historie*, dl 15)

gers stonden de zogeheten democratische regenten, die niet afkerig waren van hervormingen. Steun kregen zij ook van sommige regenten die meenden in de patriottenbeweging een instrument te zien dat als breekijzer zou kunnen dienen om het in 1747 opnieuw in Holland, Zeeland, Utrecht en Overijssel ingevoerde stadhouderschap weer buiten de deur te zetten.

De Nederlandse geschiedschrijving over de patriotten

De patriotse eisen uit de jaren '80 van de 18e eeuw en de daarop in 1795 gevolgde Bataafse Revolutie die Willem V — in 1787 weer in al zijn functies hersteld — voorgoed het land deed verlaten, zijn gedurende lange jaren door de Nederlandse geschiedschrijving gezien als on-Nederlandse, op de Franse Verlichting, dan wel op de Franse Revolutie geïnspireerde bewegingen. Dat heeft geleid tot de mythe dat patriotten en Bataven slechte vaderlanders zouden zijn geweest die ons land aan Frankrijk en de daar heersende verderfelijke ideeën wilden uitleveren; heulers met de vijand zogezegd. De toenmalige eerste luitenant der infanterie I. L. Uijterschout kon, als te-boeksteller van de Nederlandse krijgsgeschiedenis, vijftig jaar geleden dan ook nog schrijven dat de Republiek der Verenigde Nederlanden in 1795 „den schandelijksten naam kreeg van 'Bataafsche Republiek'”, en dat de Nederlanden in die periode „liever den vernederenden invloed van een revolutionaire vreemde mogendheid verkozen dan de regering van een Oranje”. Een nogal simplistische voorstelling van zaken die de formele positie van de Oranjeprins Willem V binnen de Republiek, waar de Staten der provincies de eigenlijke soevereinen waren, niet juist weergeeft en die eraan voorbijgaat dat de Oranjepartij er bepaald geen been in zag naar de pijpen van Engeland te dansen en, als het moest (zoals in 1787), de voor de integriteit der Republiek gevaarlijke hulp van Pruisen in te roepen.

Het zojuist geschetste beeld is voornamelijk ontstaan als gevolg van de visie die de historicus H. T. Colenbrander (1871-1945) tegen het eind van de vorige eeuw over dat tijdperk had geformuleerd en waarvan de neerslag is te vinden in het toen door hem geschreven driedelige werk „De pa-

triootentijd”. Zijn opvatting is heel lang bepalend geweest voor het beeld dat men had over die periode, die hij vooral zag als een tijdperk waarin de strijdende partijen in de Republiek de marionetten waren van respectievelijk Frankrijk en Engeland. De patriotten hadden daarbij nog het ongeluk in een kwaad daglicht te worden gesteld doordat hun kritiek de zwakke en aarzelende Willem V niet buiten schot liet.

Hoewel er over de patriotten wel andere geluiden waren te horen, en bijvoorbeeld in het laatste kwart van de vorige eeuw de briefwisseling het licht zag van Joan Derk van der Capellen tot den Pol (1741-1784), het intellectuele brein achter de patriottenbeweging, en de 19e-eeuwse krijgshistoricus luitenant-generaal W. J. Knoop (1811-1894) schreef dat het geen schande was tot de patriotten van 1787 te hebben behoord, duurde het nog tot na de Tweede Wereldoorlog alvorens een andere opvatting doorbrak. De eerste die zijn stem verhief was de Utrechtse hoogleraar en historicus P. Geyl (1887-1966) die erop wees dat het patriottisme een typisch Nederlandse beweging was geweest die, zoals haar leider Van der Capellen had gedaan, juist aandrong op het herstel van de historische rechten van het volk. Die laatste term moet men uiteraard begrijpen in de betekenis die hij in de 18e eeuw had. Het gepeupel werd beslist niet tot het volk gerekend.

... Ook niet eene handvol misnoegden of wargeesten, maar het aanzienlijk, het eerwaardig, het ontzaglijk lighaam der Natie; de eigenaars, de participanten der groote Maatschappij, of ten minsten de meerderheid van dezelvev . . .

Aldus Van der Capellen. Hij pleitte, met een beroep op het verleden, ervoor de soevereiniteit — hij sprak van het „alvermogen des volks” — weer in handen van het volk te leggen en opnieuw de burgers te wapenen ter verdediging van huis en haard en ter bescherming van het volk tegen machtsaanmatiging van stadhouders en regenten.

De zienswijze van Geyl is door andere historici overgenomen, in dié zin dat niemand onder hen de patriotten nog als een soort landverraders ten tonele zou willen voeren. De Nijmeegse historicus L. J. Rogier (1894-1974) zag de patriottenbeweging en de daarop gevolgde Bataafse Revolutie als belangrijke momenten in de emancipatie van het katholieke volksdeel. Het belang van de patriot-

ten en de Bataafse Revolutie vat hij als volgt samen:

In de geschiedenis van de Noordelijke Nederlanden is 1795 het belangrijkste jaartal na 1648. Helaas houdt ten opzichte van 1795 veel wanbegrip stand. Nog houden sommigen de ommekeer die toen zijn beslag kreeg, voor laf verraad aan „God, vaderland en Oranje” en het binnentrekken van de Fransen (in 1795) voor een equivalent van dat van de Duitsers in mei 1940 (. . .). De zogenaamde Bataafse Omwenteling is noch in haar wording, noch in haar ontwikkelingsgang verklaarbaar zonder de Franse van zes jaar tevoren, maar zij is toch in haar wezen eigen werk, resultaat van het samenspel van Patriotten van buiten met die van binnen.

Met de „patriotten van buiten” bedoelt Rogier degenen die na de restauratie van Willem V het land verlieten; zo'n 6000 personen, onder wie ook militairen.

Het voorgaande samenvattend kan men concluderen dat het belachelijk maken van de patriottenbeweging en het reduceren ervan tot een ordinair anti-orangistische groepering een overwonnen standpunt is. Belangrijk zijn de patriotten vooral door de ideeën die zij verkondigden, zoals de vrijheid van drukpers, volkssoevereiniteit, de verantwoordingsplicht der regeerders aan het volk en wapening der burgers, beginselen die bijvoorbeeld in de grondwetten van de afzonderlijke Amerikaanse staten en later in de constitutie van de Verenigde Staten zelf werden opgenomen.

Het anti-orangisme van de patriotten komt na kennisneming van hun programma in een wat ander licht te staan en is dan vooral terug te voeren tot de zeer scherpe kritiek op Willem V, die aan de kant der gevestigde machten stond en niet van enige verandering wilde weten, een houding die ook prinses Wilhelmina tentoonspreidde. Haar afkeer van de democratie was haast spreekwoordelijk. In omgekeerde richting bestond een dergelijke afkeer van het stadhouderschap bepaald niet. Van der Capellen had meermalen verklaard een voorstander te zijn van een stadhoudelijke regering, zij het dat hij uiteraard meer dacht aan een stadhouder die binnen de perken van de bestaande constitutie bleef. Voorts hadden de uitgeweken patriotten in 1791 nog een plan ontwikkeld om een constitutioneel koningschap in het leven te roepen, waarbij de kroon zou worden opgedragen aan Willem V. In de woorden van Rogier:

De uitroeiing van de regentendictatuur en haar vervanging door een ware volksvertegenwoordiging was (het) wezenlijk oogmerk (der patriotten) en niet de eliminatie van het huis van Oranje.

Dat Willem V toch in 1795 het land zou verlaten lag meer aan hem zelf en aan de wraakzuchtige politiek die hij in de voorafgaande jaren tegenover de patriotten had gevolgd. Zij zaten in 1795 dan ook niet meer op hem te wachten.

De burgerwapening

Een van de opvallendste verschijnselen van de patriottenbeweging is de oprichting geweest van de gewapende vrijkorpsen en exercitiegenootschappen. Tegenstanders grepen die kant van de beweging aan om er de spot mee te drijven en schamper te spreken van „soldaatje spelen”, een karakterisering die gemeengoed is geworden in de geschiedschrijving over de patriotten, moderne historici als Geyl niet uitgezonderd. Het gevolg daarvan is geweest dat de burgerwapening die de patriotten voorstonden — een idee dat sterk aansloeg en een toeloop tot de vrijkorpsen veroorzaakte van bijna 30.000 vrijwilligers — in zoverre sterk onderbelicht is geweest dat de vraag naar de eraan ten grondslag liggende principes niet werd gesteld. Dat leidde weer ertoe dat aan de eigenlijke bedoeling van de vrijkorpsen werd voorbijgegaan en dat door historici verklaringen voor hun bestaan zijn gegeven die niets met hun oorsprong hadden te maken. Zo kan men bij C. H. E. de Wit als verklaring van het verschijnsel vrijkorps lezen dat zij waren opgericht om als lijfwacht te dienen voor patriots gezinde regenten. Ook Geyl is die mening toegedaan en Jan en Annie Romein-Verschoor (1893-1962, resp. 1895-1978) dachten dat de vrijkorpsen een noodmaatregel waren om te kunnen optreden bij Oranje-relletjes. Ongetwijfeld hebben de korpsen deze soort taken uitgevoerd; de politieke situatie vroeg daar als het ware om, maar dergelijke verklaringen zijn geen antwoord op de vraag wat de werkelijke reden is geweest voor hun richting.

Zonder overdrijving kan worden gesteld dat Van der Capellen het idee van de vrijkorpsen in Nederland heeft geïntroduceerd. Hij was het tegengekomen bij de bestudering van Angelsaksische werken op politiek en historisch gebied, waarvan hij er enkele had vertaald. Een daarvan was een bijna

tachtig jaar oud tractaat van de Schot Andrew Fletcher (1653-1716) dat als titel droeg: „A discourse of government relating to militia's”, door Van der Capellen vertaald als: Staatkundige verhandeling over de noodzakelijkheid eener welingerichte Burger Landmilitie (1774). Fletcher had erop gewezen dat het volk ter bescherming van zijn vrijheid gewapend was geweest in een tijd toen er nog geen vorsten en koningen in de moderne betekenis van het woord waren. Sinds vorsten echter konden beschikken over staande legers die ook in vredetijd op de been werden gehouden, hadden de burgers die vrijheid verloren. Door het verruilen van hun weerplicht en het daarmee verbonden recht wapens te dragen, voor een bijdrage in geld, kon de vorst nu soldaten huren, eerst tijdelijk voor een enkele veldtocht, later permanent om een beroepsleger te onderhouden. Daarmee had de vorst de macht van het zwaard aan zich getrokken ten koste van de burgers. „Hij die de Armee in handen heeft, kan doen wat hij wil (. . .) het ongewapend weerloos volk kan daar niets tegen doen”, schreef Van der Capellen in zijn beroemde pamflet „Aan het volk van Nederland”. In tegenstelling tot Fletcher was hij echter niet helemaal een tegenstander van een staand leger. „Hedendaags moet men Soldaten in dienst hebben, omdat alle andere Mogendheden die hebben”, betoogde hij, maar bovendien toonde hij zich een groot voorstander van de wapening van boeren en burgers „om eigene steeden en naburige strecken te verdedigen”, maar ook om een tegenwicht te kunnen vormen tegen de vrijheid bedreigende aspiraties van de vorst, wat in Nederlandse verhoudingen de stadhouder betekende die tevens kapitaal-generaal en admiraal van leger en vloot was. De wettelijke grondslag voor die burgerwapening vond Van der Capellen in artikel 8 van de Unie van Utrecht uit 1579, waarin werd aangekondigd dat de mannelijke bevolking tussen 18 en 60 jaar bij de verdediging van „dese gheunieerde landen” zou worden ingeschakeld. Voor de wapening der burgers haalde hij ook de voorbeelden der Zwitsers en Amerikanen aan. Vooral bij de laatsten werd het principe van de „citizensoldier” duidelijk in hun constituties vastgelegd. De gewapende burger was een noodzakelijke voorwaarde voor de vrijheid van de burgers om aan het politieke leven te kunnen deelnemen, een opvatting die Van der Capellen volledig deelde.

Het erfstadhouderschap en de opkomst van de patriottenbeweging

Het is de tragedie van Willem V geweest dat hij zijn positie als stadhouder meende te kunnen handhaven door te steunen op van hem afhankelijke creaturen, onder wie regenten en militairen, en op wat historici doorgaans het Oranje-grauw noemen, een dubieuze aanhang van relschoppers en hun trawanten. Het erfstadhouderschap dat na de verheffing in 1747 van zijn vader, Willem IV (1711-1751) tot stadhouder in Holland, Zeeland, Utrecht en Overijssel, in alle provincies werd ingesteld, was ook onder Willem V zonder betekenis gebleven voor die groepen uit de bevolking die ervan hadden verwacht dat daardoor de regent-oligarchie zou verdwijnen en dat burgers meer invloed op het bestuur zouden kunnen uitoefenen.

De invoering van het erfstadhouderschap door de Statenvergaderingen van de provincies was bepaald geen spontane uiting geweest van Oranjegezindheid van de regenten, maar veeleer het gevolg van de verslapping van hun weerstand. Murw gemaakt door de Orangistisch gezinde „volksopwinding”, zoals Geyl dat noemde, hadden de regenten het hoofd in de schoot gelegd en in Gelderland, Overijssel en Utrecht moesten toestaan dat aldaar de zogenaamde regeringsreglementen van stadhouder Willem III (1650-1702) die na diens dood buiten werking waren gesteld, weer werden ingevoerd. Daardoor kreeg Willem IV, en later zijn zoon, een haast onaantastbare invloed op de benoeming van de leden van de magistratuur in de steden. Aangezien uit die leden de Staten van de desbetreffende provincies werden samengesteld, reikte de invloed van de stadhouder tot in het orgaan dat de verpersoonlijking van de provinciale soevereiniteit was. Ook in Friesland en Groningen kwamen soortgelijke bepalingen tot stand die de macht en de invloed van de stadhouder vergrootten. Weliswaar was dat in Holland en Zeeland formeel niet het geval, maar door de meegaandheid van de regenten had ook daar de macht van de stadhouder een ongekeerde omvang aangenomen. Formeel was hij nog steeds de dienaar van de soevereine provincies, maar in werkelijkheid had de stadhouder een haast monarchale positie verworven die hem in wezen meer macht schonk dan de Engelse koning.

Merkwaardig is dat noch Willem IV, noch Willem V die macht hebben gebruikt om ingrijpende veranderingen in de bestuursstructuur van de Republiek aan te brengen. Slechts de bordjes waren verhangen en voor de regentenoligarchie was een stadhouderlijk patronagestelsel in de plaats gekomen dat de bedoeling had regenten op het kussen te brengen die de prins welgezind waren. Zo was er tussen de stadhouder en de regenten een verstandhouding ontstaan die geen plaats bood aan enig ander deel van de burgerij om bij het bestuur van stad en provincie te worden betrokken, laat staan bij het bestuur van de Republiek zelf. Het hoeft geen nader betoog dat hier de kiemen werden gelegd voor de patriottenbeweging. De Amerikaanse onafhankelijkheidsoorlog tegen Engeland (1775-1783) zou de opkomst ervan nog eens extra begunstigen.

Het begon reeds in het eerste jaar van de oorlog, toen de stadhouder het verzoek ontving van zijn neef, de Britse koning George III, de drie regimenten van de Schotse Brigade in het Staatse Leger aan hem af te staan voor de strijd tegen de opstandige Amerikaanse kolonisten. Willem V legde het verzoek voor aan de Staten-Generaal die de afzonderlijke provincies om advies verzochten. In de Staten van Overijssel verzette Joan Derk van der Capellen, vertegenwoordiger van de ridderschap in de Staten, zich op historische gronden tegen de uitlening. Hij wees erop dat een volk als het Nederlandse, dat zelf onder het Spaanse juk had geleden, niet eraan kon meewerken dat dit voorstel zou worden aangenomen, waarbij hij tegelijkertijd een pleidooi hield ten gunste van de zaak der Amerikanen. Van der Capellen had ervoor gezorgd dat zijn in de Overijsselse Staten verkondigde standpunt in druk verscheen en op ruime schaal werd verspreid. Het trok daardoor de aandacht van velen en het publiek begreep dat inwilliging van het verzoek van George III Nederland aan de zijde van Groot-Brittannië zou plaatsen waardoor het in oorlog zou kunnen komen met landen die de Amerikaanse kolonisten steunden, zoals Frankrijk. De Britse koning trok ten slotte zijn verzoek in en de Republiek trachtte een politiek van neutraliteit te volgen. Het geschil kreeg echter een ander karakter toen op 4 juli 1776 de Amerikanen zich formeel onafhankelijk verklaarden en de diverse gebieden waaruit de kolonie bestond, zich ruim een jaar later tot een statenbond (con-

federatie) aaneensloten en zich Verenigde Staten van Amerika noemden.

Als eenmaal de oorlog zou zijn afgelopen, zo meenden kooplieden in de Republiek, zou men met de nieuwe staat goede zaken kunnen doen. Die verwachtingen gingen zo ver dat Amsterdamse kooplieden met Amerikaanse vertegenwoordigers in Europa reeds op voorhand een soort handelsverdrag opstelden dat echter in Engelse handen viel en voor de Britten aanleiding was in december 1780 de oorlog aan de Republiek te verklaren. Behalve de onbesliste zeeslag bij de Doggerbank op 5 augustus 1781 tussen de eskaders van de Nederlandse schout-bij-nacht Zoutman en de Britse vice-admiraal Sir Hyde Parker, welk treffen zowel in Nederland als in Engeland als een overwinning werd gevierd, was het verdere verloop van de oorlog voor de Republiek eenvoudig desastreus; koloniën gingen verloren of konden slechts met hulp van de Fransen worden behouden en de Republiek zelf had te lijden onder een niet aflatende blokkade door de Engelsen; geen schip kon erin of eruit.

Wie daarvan de schuld kreeg was Willem V, die door zijn moeder (de in 1757 overleden prinses Anne, dochter van de Britse koning George II) nauw verwant was aan het Engelse vorstenhuis en om die reden door grote delen van het publiek niet werd vertrouwd; ten onrechte overigens.

Wat nu die openbare mening zo diep beroerde was een gevoel van de crisis van 's lands oude grootheid. De tegenstelling tussen het roemrijke verleden en het jammerlijk heden greep de geesten aan. Men zag niet ten onrechte in Engeland de macht die al lang de Republiek uit haar plaats aan het verdringen was.

Aldus Geyl. Even verder knoopt hij daaraan vast:

... dat de beweging die in deze dagen met onweerstaanbaar geweld opkwam, en die krachtige oorlogvoering tegen Engeland eisend tegelijk, eerst bedekt, op den duur openlijk zich tegen Oranje en de Oranjepartij ging keren, de naam Patriot voor zich in beslag nam.

In de geschiedenis van de Republiek was die naam beurtelings door prinsgezinden en staatsgezinden (de regentenpartij) gebezigd. Het wankelmoedige optreden van de stadhouder, de bevelhebber van leger en vloot, maakte dat hij nu de exclusieve aanduiding werd voor al degenen die hervormingen wensten, inclusief een krachtdadiger oorlogvoering. De uitgebreide sympathie voor de zaak der Amerikanen, waarvan Willem V niets moest

hebben, verhevigde dit alles tot haast onoverbrugbare tegenstellingen tussen patriotten en prinsgezinden.

Burgeroorlog

Na de vrede met Engeland in 1784 zouden die tegenstellingen steeds scherpere vormen aannemen en de Republiek verdelen in drie provincies (Friesland, Groningen en Gelderland) die prinsgezind, en drie gewesten (Holland, Zeeland en Overijssel) die patriotsgezind waren. Utrecht was verdeeld. Nadat de stad Utrecht in 1785 een patriots bestuur had gekregen, hadden de Staten van het gewest een toevlucht gezocht in Amersfoort en zij bleven Utrecht in de Staten-Generaal vertegenwoordigen.

De tegenstellingen ontaardden ten slotte in een situatie die een burgeroorlog nabijkwam en die in de hand werd gewerkt door de staatsrechtelijke structuur van de Republiek, in feite een bondgenootschap of statenbond van zeven soevereine provincies.

Die structuur had onder meer consequenties voor de bijdrage van elk der gewesten in de kosten van het leger dat de provincies gezamenlijk onderhielden en die naar draagkracht hoofdelijk over de gewesten werden omgeslagen. Conform die regeling nam de provincie Holland, als rijkste gewest, 58% van de kosten van het Staatse leger voor haar rekening, terwijl armere provincies, zoals Utrecht en Gelderland, niet meer dan 5 en 3% per jaar in de onkosten van de armee bijdroegen.

Alle militairen in de Republiek waren verplicht een eed van trouw af te leggen aan de Staten-Generaal, aan de provincie die hun soldij of tractement betaalde, en aan de provincie waarin zij waren gelegerd. Al die eden waren in één formule opgenomen en zij weerspiegelden als het ware de samenstelling van de Republiek, waarin geen der gewesten enige inbreuk op zijn soevereiniteit toleerde. Troepen konden dan ook slechts naar het gebied van een andere provincie worden verplaatst als daarvoor speciale toestemming was gegeven door het gewest waar de eenheden zouden worden gelegerd, en hetzelfde gold bij het verlenen van doortocht.

Normaal gesproken lag het grootste deel van het Staatse leger in garnizoenen in de Generaliteits-

Troepen van het Staatse leger uit het garnizoen Nijmegen trekken op 16 augustus 1785 op verzoek van het stadsbestuur van Amersfoort die plaats binnen om een patriots machtsovername te voorkomen (uit: *Vervolg op Wagenaars Vaderlandsche Historie*, dl 11)

landen Brabant en Limburg, op de Spanjaarden veroverde gebieden met een katholieke bevolking, die nimmer als afzonderlijke gewesten in de Republiek waren opgenomen, maar rechtstreeks namens de Staten-Generaal werden bestuurd. Ook enkele door Gelderland betaalde regimenten lagen in de Generaliteitsgebieden, en drie regimenten die ten laste van Holland kwamen, waren in de Gelderse garnizoenssteden Zutphen, Doetinchem en Doesburg gelegerd.

Op verzoek van de Staten van Gelderland had de prins, die nog steeds in Nijmegen verbleef, in zijn functie van kapitein-generaal de „Gelderse” regimenten uit de Generaliteitsgebieden naar het gewest van hun betaalsheer ontboden met het doel de patriotsse enclaves in Gelderland, Hattem en Elburg, te bezetten en er de prinsgezinden weer aan de macht te brengen. De „Hollandse” regimenten in Gelderland konden daarvoor niet worden gebruikt omdat de Staten van Holland hadden verboden die troepen tegen burgers te gebruiken, waarna de prins ze naar de Generaliteitslanden had gestuurd.

De operatie tegen Hattem en Elburg die op 4 en 5 september 1786 plaatsvond, werd een volkomen verrassing voor de aldaar gelegerde vrijkorpsen, voor wie er niets anders op zat dan zich in de Overijsselse patriotse bolwerken Zwolle en Kampen in veiligheid te stellen.

Na deze geslaagde actie zond Willem V nog eens drie regimenten naar het hem goedgezinde deel van de provincie Utrecht, waar zich reeds sinds augustus 1785 in Amersfoort een contingent ruiters en een bataljon infanterie bevonden om er, gelijk in de stad Utrecht was gebeurd, een patriotse omwenteling in het stadsbestuur te voorkomen.

Het gewest Holland wilde zich na het gebeurde met Hattem en Elburg in postuur van verdediging stellen tegen een mogelijke overval door de stadhouder en het gaf de regimenten in de Generaliteitsgebieden die uit de Hollandse kas werden betaald opdracht hun garnizoenen te verlaten en zich naar Holland te begeven. Het doel van die maatregel was met die troepen een defensief militair cordon langs de provinciegrenzen te leggen. De prins die dat besluit ter ore was gekomen kon de troepenverplaatsing naar Holland voor een groot deel verhinderen, waardoor slechts drie infanterieregimenten, alsmede een regiment cavalerie, in Holland aankwamen.

In de vergadering van de Staten-Generaal bracht Holland het ingrijpen van de prins ter sprake. De overige gewesten, bang dat Holland zijn dreigement zou uitvoeren iedere betaling stop te zetten van troepen die buiten zijn grondgebied waren gelegerd, waardoor zij voor de kosten zouden moeten opdraaien, kwamen nu met het voorstel de prins in zijn hoedanigheid van kapitein-generaal te verzoeken alsnog zes infanterie- en drie cavalerieregimenten naar Holland te zenden, samen met vier compagnieën karabiniers en drie compagnieën artillerie. Aldus geschiedde en als uitvloeisel van de Constitutie der Republiek was een maatregel tot stand gekomen die één van de twee partijen in het conflict gebod troepen af te staan aan de andere partij.

De in Holland gearriveerde regimenten en compagnieën werden na aankomst door de Staten van het gewest ontslagen van het gedeelte uit de eedsformule dat betrekking had op de gehoorzaamheid aan de kapitein-generaal, aan wie tevens de bevoegdheid werd ontnomen personen voor te dragen voor een benoeming tot officier of voor be-

vordering tot een hogere rang. Holland kon nu beginnen aan de instelling van het militair cordon, maar onder de troepen waarover het de beschikking had kwam veel desertie voor, vooral toen uittekte dat met de stad Utrecht was overeengekomen dat Holland haar te hulp zou snellen als er gevaar dreigde dat de prins een aanval op de stad zou ondernemen. De consequentie hiervan was dat, zonder toestemming van de in Amersfoort zetelende prinsgezinde Staten der provincie, door Holland betaalde troepen op het grondgebied van Utrecht zouden worden gelegerd. De desertie nam daardoor nog grotere vormen aan, ook al verdedigde Holland de overeenkomst met de stad Utrecht door te wijzen op het gevaar van een mogelijke aanval van de troepen van de prins. Die vrees was niet misplaatst aangezien in mei 1787 het prinsenlegertje een poging had gedaan de stad Utrecht van de Hollandse bondgenoot af te snijden door een aanval uit te voeren op Maarssen, Harmelen en Vreeswijk. Utrechtse patriotten onder commando van de gewezen officier d'Averhoults, slaagden echter erin de troepen die Vreeswijk wilden innemen op de vlucht te jagen, met het gevolg dat Maarssen en Harmelen die zonder enige tegenstand waren bezet, weer werden ontruimd. Na deze, weliswaar mislukte onderneming van prinselijke zijde, zond Holland nu troepen naar Utrecht, mede ter verdediging van zijn eigen grondgebied.

Het einde van de patriottenbeweging

De toestand waarbij beide partijen elkaar klaarblijkelijk in evenwicht hielden had misschien nog geruime tijd kunnen voortduren als de aanhouding van prinses Wilhelmina bij Goejanverwellesluis de gebeurtenissen niet een definitieve wending in het voordeel van de prinselijke partij had gegeven. Hoewel Pruisen, Frankrijk en Engeland zich op diplomatiek niveau reeds geruime tijd met de gang van zaken in de Republiek bezighielden, stelde de Pruisische koning nu een ultimatum aan de Staten van Holland waarin genoegdoening werd geëist voor het affront dat zijn zuster, prinses Wilhelmina, was aangedaan. Ter ondersteuning van het ultimatum verzamelde Pruisen een leger van 25.000 man in een kamp te Wesel, niet ver van de Nederlandse grens. In een brief van 13 juli 1787

De Goejanverwellesluis, in Hekendorp bij Oudewater, bestaat nog steeds

aan haar broer, Frederik Willem II, drong de prinses vervolgens erop aan de patriotse partij omver te werpen en van de situatie gebruik te maken om het land te bevrijden van „deze tyrannen”. Zij zou weliswaar niet op haar wenken worden bediend, maar toch wel binnen afzienbare tijd. Precies twee maanden nadat de prinses haar brief had geschreven begonnen de Pruisische troepen vanuit Wesel aan hun opmars. Op een tweede ultimatum van de Pruisische koning dat begin augustus was verzonden (het eerste dateerde van 10 juli) had Holland niet meer geantwoord.

Het Pruisische leger rukte snel op en had na tien dagen de patriotse verdedigers onder de voet gelopen. De vrijkorpsen bleken geen partij voor de geëfende Duitse troepen, en de bijna 4000 man van het Staatse Leger waarover Holland beschikte moesten te verspreid worden opgesteld om enige weerstand van betekenis te kunnen bieden. Alleen bij Naarden, Muiden en Amstelveen werd door de Hollandse eenheden van het Staatse leger hevige tegenstand geboden.

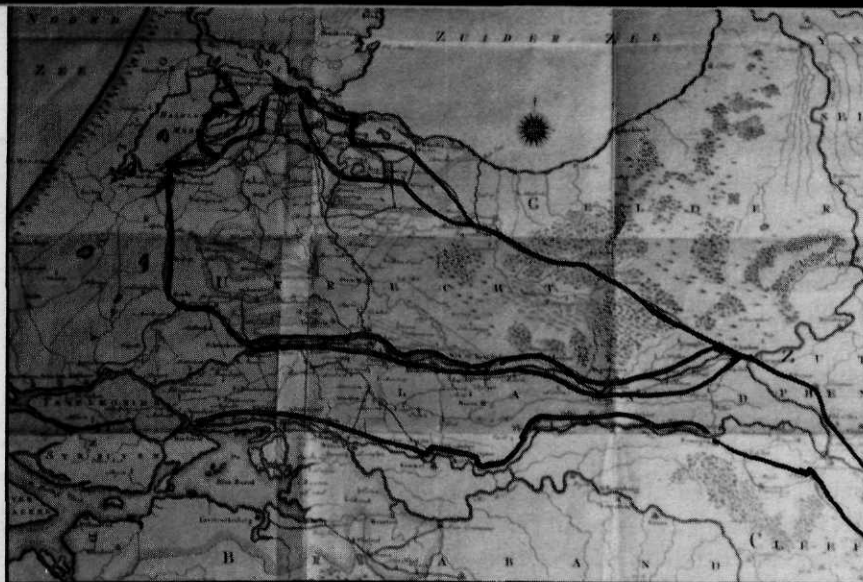
Op 24 september was prinses Wilhelmina weer terug in Den Haag, niet lang daarna gevolgd door de stadhouder die zijn oude positie weer kon innemen nadat de patriotse regenten uit de Staten van Holland en daarmee natuurlijk ook uit de steden waren verdwenen. De restauratie had ook tot gevolg dat, zoals in het begin reeds gezegd, duizenden patriotten het land verlieten, onder hen ook militairen die hadden gehoorzaamd aan de bevelen van het gewest Holland en aan de zijde der patriotten hadden gestreden. Tot de uitgeweken militairen behoorden generaal-majoor Albert van Rijssel, die het patriotse deel van het Staatse

leger had gecommandeerd, en de kolonels M. E. H. van Citters, baron De Mattha en G. van de Pol, die allen het bevel over een regiment hadden gevoerd. Alleen tegen deze hoge officieren werd een gerechtelijke procedure aangespannen. Zij werden bij verstek veroordeeld en uit het leger ontslagen. Kolonel Rogier Sulyard de Leefdaal, die niet was uitgeweken, werd uit de Republiek verbannen. Niet veroordeeld, maar wel ontslagen werden de overige officieren die, naderhand uit-

Generaal-majoor Albertus van Rijssel, commandant van het Hollandse cordon. Tegen hem werd door het gerestaureerde bewind een vervolging ingesteld; hij en vele anderen namen de wijk naar Frankrijk (uit: *Vervolg op Wagenaars Vaderlandsche Historie*, dl 11)

Opmarsroutes der Pruisen
(uit: T. P. von Pfau — *Geschichte des preussischen Feldzuges in der Provinz Holland im Jahre 1787*)

geweken of niet, aan de kant der patriotten hadden gestaan. Met inbegrip van de hierboven bij name genoemde bevelvoerders werden in totaal 208 officieren ontslagen. Als grond voor hun ontslag gold niet dat zij aan de zijde der patriotten hadden gestreden, maar het feit dat zij zich in mei 1787 op verzoek van Holland schriftelijk bereid hadden verklaard in voorkomend geval de provincie Utrecht binnen te trekken. Een ontslaggrond die geheel voortspoot uit constitutionele overwegingen, met name de territoriale onaantastbaarheid der provincies. Over het feit dat de Pruisen het territoir van Holland hadden geschonden, maakte de overwinnende partij zich natuurlijk niet druk.

Enkele van de ontslagen jongere officieren zouden na 1813 belangrijke posities gaan bekleden in de armee van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Ondanks het feit dat de patriotten langdurig uit de gratie zijn geweest, heeft de ironie der

geschiedenis ervoor gezorgd dat vier van deze in 1787 jonge officieren, generaal zijn geweest onder koning Willem I, de zoon van stadhouder Willem V, te weten luitenant-generaal titulair David Hendrik Bruce (1755-1828) die in 1787 als luitenant wegens zijn patriotse sympathieën was gearresteerd, generaal David Hendrik baron Chassé (1765-1849) die als kapitein in 1787 had behoord tot het in Holland gelegeerde patriotse deel van het Staatse leger, luitenant-generaal Gijsbert Maarten Cort Heyligers (1770-1849) die in 1787 als vaandrig was betrokken bij de verdediging van Amstelveen tegen de Pruisen, en generaal-majoor Gerard du Ry (1749-1819) die in 1787 adjudant was geweest van generaal-majoor A. van Rijssel.

De ironie der geschiedenis is ook ervoor verantwoordelijk dat twee van deze namen, indachtig de uitspraak van generaal Knoop, nog steeds binnen de Koninklijke landmacht een eervolle plaats innemen.

Literatuur

- J. D. van der Capellen tot den Pol — *Aan het volk van Nederland*. Amsterdam (1987). (Facsimile-uitg. naar de 1e dr.; inl./annot. van H. L. Zwitser.)
- H. T. Colenbrander — *De patriottentijd, hoofdzakelijk naar buitenlandse bescheiden* (3 dln). Den Haag (1897/99).
- J. M. G. A. Dronkers — *De generaals van het Koninkrijk Holland 1806-1810, een bijdrage tot de studie van de krijgsgeschiedenis van Nederland*. Den Haag (1968).
- P. Geyl — *De patriottenbeweging*. Amsterdam (1947).
- F. Grijzenhout, W. W. Mijnhardt en N.C.F. van Sas (eds) — *Voor vaderland en vrijheid. De revolutie van de patriotten*. Amsterdam (1987)
- W. J. Knoop — 1987. *De Gids* 40(1876)209, 443.

- W. A. Knoops en F. Ch. Meijer — *Goejanverwellesluis. De aanhouding van de prinses van Oranje op 28 juni 1787 door het vrijkorps van Gouda*. Amsterdam (1987).
- L. J. Rogier — *Eenheid en scheiding. Geschiedenis der Nederlanden 1477-1813*, 3e dr. Utrecht/Antwerpen (1973).
- J. Romein en A. Romein-Verschoor — *De lage landen bij de zee* (4 dln), 4e dr. Zeist (1961).
- I. L. Uijterschout — *Beknopt overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen uit de Nederlandse krijgsgeschiedenis van 1568 tot heden*, 3e dr. Culemborg (1977).
- C. H. E. de Wit — Oud en modern, de Republiek 1780-1795, in: *Algemene geschiedenis der Nederlanden* (15 dln). Haarlem (1977/83)(9).

L. de Hartog

kolonel der cavalerie b.d.

Combattanten en verzetsstrijders

In ons land is met betrekking tot het verzet 1940-1945 niet steeds consequent onderscheid gemaakt tussen combattanten (deelnemers aan de oorlogvoering) en verzetsstrijders (burgers die zich verzetten tegen de bezetting van het eigen land door de vijand). Reeds vóór de Eerste Wereldoorlog werd in het Landoorlogreglement (het Verdrag van Den Haag van 1899 en 1907) aangegeven wie als combattanten zouden worden beschouwd. Met betrekking tot het verzetsrecht van de burgerbevolking werd geen overeenstemming bereikt. Verder dan de conclusie dat, indien de bevolking van een bezet land zich aan het verzet waagde, zij daarbij weliswaar heldhaftig maar *geheel op eigen risico* handelde, kwam men niet. Verzetsstrijders worden in het Landoorlogreglement in het geheel niet genoemd [1].

Eén van de uitgangspunten van het Haagse recht is dat de eigenlijke oorlogvoering, de gewapende strijd, een zaak is tussen de strijdkrachten van de oorlogvoerende partijen en niet van het ene volk tegen het andere. Dit leidt tot het beginsel dat de oorlogvoerenden te allen tijde onderscheid moeten maken tussen combattanten en burgers; dat de burgerbevolking niet als zodanig mag worden aangevallen en dat zij bij aanvallen op militaire doelen zo veel mogelijk moet worden gespaard. De tegenhanger van dit beginsel is uiteraard dat burgers niet rechtstreeks aan de vijandelijkheid mogen deelnemen. [2]

Het feit dat bemanningen van koopvaardijsschepen en van burgerluchtvaartuigen in oorlogstijd ressorteren onder de 1e t/m 3e Conventie van Genève brengt mee dat zij als combattanten worden beschouwd ([1] blz. 40).

Twee zaken dienen derhalve uit elkaar te worden gehouden: oorlogvoering en verzet. Een militair (beroeps-, reserve-, dienstplichtig) *in werkelijke dienst* neemt in oorlogstijd deel aan de oorlogvoering. Dat is een plicht, waarbij zijn eigen wil geen enkele rol speelt. Het verzet in de bezettingsjaren was vrijblijvend: niemand werd ertoe gedwongen. De deelnemers aan het verzet hebben de grote ge-

varen en de risico's die het optreden tegen de vijand meebracht, *vrijwillig* op zich genomen. Tot deze laatste groep moeten ook worden gerekend de beroepsmilitairen die op 14 juli 1940 de erewoordverklaring tekenden: zij waren niet meer in werkelijke dienst [3]. In de Nederlandse geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog is soms sprake van „militair verzet”; dat is onjuist en dient te luiden „verzet van gewezen militairen” of „samenwerking van combattanten met het verzet”.

Dit onderscheid tussen oorlog voeren door combattanten en verzet door burgers heeft een aantal consequenties. De Militaire Willemsorde had alleen mogen worden verleend voor daden verricht door combattanten. In de Wet van 30 april 1815 no. 5 waarbij de MWO werd ingesteld is in de aanhef sprake van:

... die genen, welke zich van de pligten aan den krijgsdienst te water en te lande verbonden, door uitstekende daden van moed, beleid en trouw hebben gekweten ...

In artikel 1 wordt vermeld:

... het doel der orde, waarbij voorgeschreven wordt, dat Nederlandsche onderdanen, militairen, zowel dienende bij het leger als bij de vloot, de orde kunnen verkrijgen, maar dat zij ook uitgereikt kan worden aan buitenlandsche militairen, die niet in 's lands dienst zijn. [4]

Degenen uit het verzet, die voor de hoogste dapperheidsonderscheiding in aanmerking kwamen, hadden het Verzetskruis dienen te krijgen. Deze onderscheiding, die op gelijk niveau staat als de MWO, werd verleend

... aan hen die zich in door den vijand overweldigd of vijandelijk gebied bij het verzet tegen den vijand of diens aanhangers bijzonder moedig en beleidvol hebben onderscheiden. [5]

Er wordt wel eens gesteld dat het Verzetskruis alleen postuum kon worden verleend. Dat is onjuist; in artikel 3 van het desbetreffende Koninklijk Be-

sluit staat: „Het Verzetskruis kan ook aan overledenen worden toegekend”. Er werden in totaal 95 Verzetskruisen toegekend, waarvan 94 postuum.

Dat de MWO aan een aantal verzetsstrijders (waaronder een vrouw) werd verleend is onjuist, niet omdat een verzetsstrijder deze onderscheiding niet waardig is, maar omdat hij (of zij), géén combattant zijnde, zich als *burger* tegen de bezetter verzette en daarbij *vrijwillig* de gevaren en risico's aanvaardde. Ook een verzetsstrijder die voor militairen werkte was geen combattant (dat geldt eveneens voor alle beroeps-, reserve- en dienstplichtige militairen die niet in werkelijke dienst waren). Een combattant die met het verzet samenwerkte was geen verzetsstrijder.

Indien niet-militairen aan bepaalde voorwaarden voldoen kan aan hen in bijzondere gevallen de MWO worden verleend. In het tijdvak 1841-1908 zijn in het voormalige Nederlands-Indië meer dan 50 Europese en inheemse bestuursambtenaren en leden van de Gouvernementsmarine de MWO deelachtig geworden. In de zomer van 1900, tijdens de verdediging van de buitenlandse legaties in Peking tegen de aanvallen van de Chinezen (zg. Boxersopstand), verdiende een Nederlandse burger eveneens de MWO. Hij was voorgedragen door de commandant van de Amerikaanse legatie-wacht onder wiens bevel de Nederlanders meestreden ([4] blz. 61/62). Al deze burgers waren op een of andere manier metterdaad betrokken bij de gevechten van de strijdende troepen.

Het Landoorlogreglement heeft met het deelnemen van burgers aan de strijd rekening gehouden. Dat blijkt uit het feit dat normen zijn vastgelegd die aan burgers worden gesteld om als combattant te worden erkend:

1. aan hun hoofd een persoon hebben die verantwoordelijk is voor zijn ondergeschikten;
2. een vast en op enige afstand herkenbaar onderscheidingsteken hebben;
3. de wapens openlijk dragen;
4. zich in hun handelingen gedragen naar de wetten en gebruiken van een oorlog.

Voor een „levée en masse” zijn de punten 3 en 4 van doorslaggevende betekenis ([1] blz. 30).

Bij de aan de hierboven vermelde burgers toegekende MWO's dient men zich goed voor ogen te houden dat tot de Tweede Wereldoorlog, afgezien

van het in 1877 ingestelde ereteken voor de Eervolle Vermelding, de MWO in ons land de enige dapperheidsonderscheiding was. Tot 1940 werden in totaal 5874 MWO's verleend. Het Victoria Cross, een onderscheiding voor het gehele Britse imperium, werd in het tijdvak 1856-1939 slechts 1161 keer uitgereikt. Voor de Tweede Wereldoorlog zijn deze getallen MWO: 170 en VC: 182. Het moge vreemd klinken, maar de MWO werd in de vorige eeuw ook als een orde beschouwd om militaire verdiensten (geen dapperheid) te belonen ([4] blz. 63).

De deelnemers aan het Nederlandse verzet in de Tweede Wereldoorlog zouden ook volgens de in 1949 aanvaarde regel grotendeels niet voor erkenning als combattant in aanmerking zijn gekomen ([1] blz. 30). Dat dit probleem door Prins Bernhard als Bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten werd onderkend blijkt uit het feit dat hij in september 1944, tijdens een telefoongesprek met de in het bezette deel van Nederland aanwezige reserve-ritmeester jhr. P. J. Six, meedeelde dat kolonel H. Koot als Bevelhebber Binnenlandse strijdkrachten en Six als diens chef-staf in werkelijke dienst werden gesteld (Six werd gelijktijdig bevorderd tot reserve-majoor). Dat de Prins toen een vooruitziende blik had blijkt uit de belangrijke rol die Koot en Six, vooral in de laatste fase van de oorlog tijdens de onderhandelingen met Seyss-Inquart en generaal Blaskowitz, hebben gespeeld.

Voor het Verzetsherdenkingskruis heeft bovengenoemd onderscheid ook gevolgen. In het algemeen kan worden gesteld dat een beroepsmilitair alleen voor dit kruis in aanmerking komt indien hij gedurende de periode dat hij onder de bepalingen van de erewoordverklaring van 14 juli 1940 ressorteerde aan het verzet heeft deelgenomen (het breken van de gegeven belofte was zijn eigen wil; de Nederlandse regering in Londen heeft daartoe nooit opdracht gegeven). Voor de Engelandvaarders, behorend tot het dienstplichtige en het reservepersoneel geldt iets dergelijks: het Verzetsherdenkingskruis kon slechts dan worden aangevraagd indien betrokkene, voordat hij naar Engeland ontsnapte, verzetsacties in bezet gebied heeft verricht ([3] blz. 2278).

Met betrekking tot de Verzetsster Oost-Azië 1942-1945 kan achteraf worden gesteld dat voor

deze onderscheiding een onjuiste naam werd gekozen.

De genoemde Verzetsster is niet alleen aan personen toegekend die aan het door ons beschreven illegale werk deelgenomen hadden (...) het begrip „verzet” was ruimer geïnterpreteerd. Bij het instellen van de onderscheiding was namelijk bepaald dat zij kon worden toegekend (...) „aan hen die zich in de jaren 1942-1945 op door Japan bezet of op Japans gebied in Oost-Azië door geestkracht, karaktervastheid of gemeenschapszin op bijzondere wijze verdienstelijk hebben gemaakt voor door krijgsgevangenschap, internering of anderszins in de macht van de vijand geraakte Nederlanders of Nederlandse onderdanen, dan wel in het verzet tegen de vijand”; de illegale werkers vielen onder de woorden „in het verzet tegen de vijand” en de anderen waren diegenen die binnen de krijgsgevangenen interneringskampen of buiten die kampen steun hadden geboden aan (mede)gevangenen of (mede)geïnterneerden ... [6]

Het feit dat deze onderscheiding ook voor krijgsgevangenschap werd verleend, toont duidelijk aan dat het om meer gaat dan verzet. Internationaal staat vast dat een militair in krijgsgevangenschap dient uit te gaan van het standpunt dat de oorlogvoering voor hem doorgaat [7]. In krijgsgevangenschap kan géén sprake zijn van verzet; „Bronzen Ster Oost-Azië of „Oost-Azië-Ster” was daarom een betere naam geweest voor de onderscheiding *Verzetsster Oost-Azië*.

Het lijkt niet overbodig dat er voor de toekomst een officiële uitspraak komt over de betrokkenheid van militairen in werkelijke dienst bij verzet

in oorlogstijd. Behalve uit het bovenstaande komt de noodzaak van zo'n bekendmaking tot uitdrukking in de volgende twee gevallen.

Een aantal militairen, die in de jaren 1942-1945 in Japaneze krijgsgevangenschap waren en aan wie de Verzetsster Oost-Azië werd verleend, vroegen op grond van deze onderscheiding het Verzetsherdenkingskruis aan. Ofschoon ik in november 1981 tijdens een bespreking met het Nationaal Comité Verzetsherdenkingskruis erop wees dat verzet in krijgsgevangenschap niet kan, werden deze kruisen wel verleend.

Enkele gepensioneerde beroepsofficieren, die voor verrichtingen in werkelijke dienst het Verzetsherdenkingskruis ontvingen, vroegen bij de Stichting '40-'45 een verzetspensioen aan. Hoewel die verzoeken werden afgewezen, toont dit aan dat de aanvragers zich in het geheel niet hebben verdiept in de reden waarom het verzetspensioen werd ingesteld en in de enorme problemen waarmee de leden van het voormalig verzet of hun nabestaanden werden geconfronteerd bij het verkrijgen van een pensioen.

Al deze misvattingen komen m.i. voort uit het feit dat ons land tot 1940 gedurende meer dan honderd jaren niet in een oorlog in Europa betrokken is geweest. Het is een gebrek aan ervaring met de problemen die na een oorlog naar voren komen.

Literatuur

1. F. Kalshoven — *Zwijgt het recht als de wapens spreken?* Staatsuitgeverij, Den Haag (1985)18, 30.
 2. F. Kalshoven — *Beheersing van geweld via humanitair oorlogsrecht. Maatschappij en Krijgsmacht* (1986)(6)3.
 3. L. de Hartog — *De erewoordverklaring van 14 juli 1940 en het Verzetsherdenkingskruis. Mars in Cathedra* (1985)(65)2277, 2278.
 4. G. C. E. Köffler — *De Militaire Willemsorde 1815-1940*. Algemene Landsdrukkerij, Den Haag (1940) 15,19.
 5. *Koninklijk Besluit nr G 107*, 3 mei 1946.
 6. L. de Jong — *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dl 11b. Staatsuitgeverij, Den Haag (1985)493.
 7. F. Kalshoven — *De vrijlating van krijgsgevangenen op erewoord of belofte. Militair Rechtelijk Tijdschr.* (1963)(56)676, 678.
-

R. F. de Ruyter

Remotely piloted vehicles

De remotely piloted vehicles (RPV's) zijn uit de hedendaagse tactische oorlogvoering niet meer weg te denken. Alvorens op dit onderwerp wordt ingegaan, dient onderscheid te worden gemaakt tussen onbemande en ongeleide, tevoren geprogrammeerde toestellen, en onbemande geleide toestellen; een wezenlijk verschil. Een toestel als bv. de V1 uit de Tweede Wereldoorlog was een onbemand, ongeleid en nauwelijks geprogrammeerd toestel. Veel meer dan een op goed geluk gelanceerde, vliegende bom was dit wapensysteem niet. De V1 was echter de voorloper van een wapensysteem dat heden ten dage maar al te bekend is, nl. de kruisraket.

RPV's zijn geen ontwikkeling uit de Vietnamperiode, zoals wel eens wordt aangenomen. De conceptie is veel ouder en dateert uit de beginperiode van de luchtvaart. Veertien jaar na de eerste vlucht van de Kitty Hawk van Wilbur en Orville Wright in 1903, begon het idee „RPV” gestalte te krijgen.

In de Eerste Wereldoorlog leden de Britse luchtmachtverliezen aan de beter uitgeruste en geoefende Duitse luchtmachtverliezen. In Engeland was destijds een zekere professor A. M. Low doende radiografische toepassingen te ontwikkelen voor militair gebruik. Iemand, verbonden aan het War Office, bracht toen naar voren dat het misschien zinvol zou zijn prof. Low research te laten plegen naar „unmanned, remotely piloted aircraft”. Het was de bedoeling dat zulke toestellen zouden worden ingezet in zowel de luchtverdedigingsrol

(voornamelijk tegen Duitse Zepelins die 's nachts Londen bombardeerden) als in de lucht/grondrol. Zo werd de RPV-conceptie geboren. Alhoewel het basisidee van Low feitelijk meer weg had van het latere V1-principe, nl. het d.m.v. een RPV vernietigen van doelen (waarbij het toestel tevens de rol van projectiel vervulde) zou toch spoedig blijken dat een dergelijk toestel méér taken kon vervullen dan het vernietigen van doelen.

De eerste vlucht van een door Low ontwikkeld RPV vond plaats op 21 maart 1917. Het tijdens de ontwikkeling reeds gesignaleerde probleem, dat de motor van het toestel storingen in het radio-ontvangendeel veroorzaakte bleek te zijn onderschat. Tijdens die eerste vlucht, bijgewoond door vele officieren van land- en luchtmachtverliezen van zowel Engeland als bevriende naties, stortte het toestel neer na ongeveer 50 meter te hebben gevlogen.

Het had nog heel wat voeten in de aarde alvorens de volgende testvlucht van een RPV plaatsvond. Het was opnieuw een conceptie van Low. Deze testvlucht vond plaats op 6 juli 1917 en was wat succesvoller dan de eerste vlucht. Het toestel werd gelanceerd vanaf een rail met een totale lengte van 45 m, die aan het eind iets opliep. Nu kwam het RPV van de grond na ca. de helft van de rail te hebben afgelegd, steeg gestaag, trok recht, en stortte vervolgens neer. Bij kort daarop volgende testvluchten, op 25 en 28 juli 1917, werden de hoogteroeren van de toestellen vastgezet, zodat niet kon worden „overstuurd”. Deze tests liepen eveneens op niets uit.

Daarna werd het programma stilgezet.

Amerikaanse ontwikkelingen

In de Verenigde Staten had men in het begin weinig meer succes dan in Engeland. RPV's werden hier aangeduid als „Aerial torpedoes” (in Engeland als „AT's” om de ontwikkeling van RPV's geheim te houden). Een van de eerste modellen was een produkt van Curtiss, ontwikkeld op basis van een contract met de US Navy (afb. 1). De eerste vlucht vond plaats op het Sperry Flying Field te Long Island, New York, op 10 november 1917. Evenals zijn laatste tegenhangers in Engeland, moest dit toestel vanaf een rail worden gelanceerd. Men maakte daarbij gebruik van een vierwielig wagentje, dat tijdens de start als onderstel diende. Ook dit was nog geen RPV in de ware zin van het woord, maar meer een soort geleide vliegende bom die werd geacht op het doel neer te komen. Hiervoor schatte men richting en afstand tot het doel, waarbij voor de richting rekening werd gehouden met eventuele zijwind. Wanneer het toestel het doel was genaderd werd de motor op radiografisch bevel gestopt. Daarna werd eveneens op radiografisch bevel een aantal bouten uit de vleugelbevestiging getrokken waarop het RPV op het doel stortte, of althans zo dicht mogelijk daarbij. Ook dit programma werd gestopt.

De US Army had eveneens een RPV-programma onderhanden, bekend als de „Dayton Wright Kettering Bug”. Het was een tweedekker, voorzien van een viercilinder-viertaktmotor in V-opstelling. Evenals dit het geval was bij het programma van de Navy kon men slechts spreken van een min of meer geleide vliegende bom. Tegen het einde van de Eerste Wereldoorlog (1918) werd ook dit programma stilgezet.

Uiteraard had de Eerste Wereldoorlog ook financieel veel van de belligerenten geëist. Dat was de voornaamste reden dat er tot 1920 op het gebied van RPV's weinig

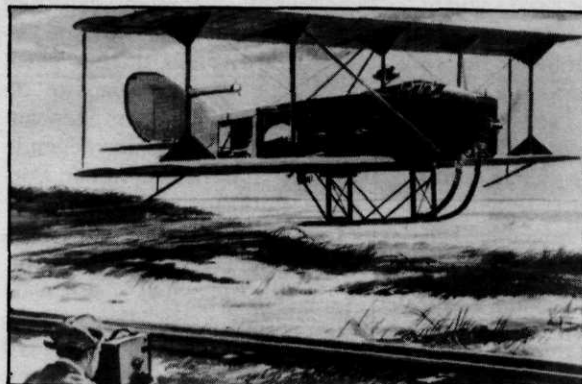
activiteit plaatsvond. In dat jaar werd in Engeland het programma weer opgenomen. Men ging toen uit van drie typen toestellen:

1. een gyrogestabiliseerde onbemande „ammunition carrier”, die met constante snelheid een vaste koers moest kunnen volgen over een tevoren vastgestelde afstand;
2. een „stabiel vliegend” lucht-doel met een bereik van ca. 32 km;
3. een „vliegende bom” die, zowel aangedreven als niet aangedreven, radiografisch bestuurbaar was over een afstand van 16 km.

De laatste diende te worden gelanceerd vanaf een moedervliegtuig, en moest ook van daaruit worden bestuurd.

Low had, sinds zijn allereerste pogingen, een systeem ontworpen waardoor het eerste type haalbaar leek. De uiteindelijke versie die te Farnborough werd gebouwd had niet, zoals de voorgaande typen, een rail nodig. Ditmaal werd het toestel gelanceerd d.m.v. een op een vrachtwagen gemonteerde katapult, aangedreven door samengeperste lucht. Hoewel er in het bijzonder v.w.b. de lancering wel verbeteringen waren aangebracht, bleek deze „tweede generatie” RPV's niet veel succesvoller dan haar voorgangers. Tijdens de eerste twee vluchten in augustus 1922 van twee RAE-1921 (Royal Aircraft Establishment) toestellen, die werden gelanceerd vanaf het vliegkampship Argus,

Afb. 1 Tekening van een Amerikaans Curtiss-RPV, weinig meer dan een vliegende bom (Jane's)

stortten beide toestellen vroegtijdig in zee. Kort daarop ontdekte men de oorzaak: de aanvangssnelheid was niet hoog genoeg voor het gyrostabilisatiesysteem. Door weer gebruik te maken van een rail met wagentje en aan het wagentje d.m.v. een kabel een bijzonder grote met water gevulde zak te bevestigen die in zee moest vallen, trachtte men nog de aanvangssnelheid te verhogen. Ook dat voldeed niet.

Verbeteringen

Tot dat moment waren de toestellen nog niet volledig radiografisch bestuurd. Doorgaans maakte men, in het bijzonder bij de start, gebruik van klokmechanismen die de rol- en hoogteroeren deden bewegen in een tevoren geprogrammeerde volgorde. Met de mogelijkheden om de toestellen volledig radiografisch bestuurbaar te maken werd de weg naar de huidige RPV's pas echt geopend. Op 3 september 1924 vond in Engeland de eerste vlucht plaats van een toestel dat volledig radiografisch werd bestuurd. Die vlucht was een succes. Na 12 minuten brak de vlucht alleen af omdat de motor uitviel. Tot dan toe had men alleen gebruik kunnen maken van „full scale”-modellen. Uiteraard was dat inefficiënt, niet in het minst vanwege de kosten.

Miniaturisering

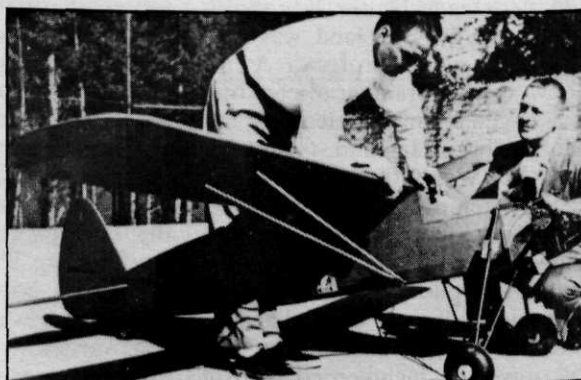
In de jaren '30 was de Hollywood-acteur Reginald („Reg”) Denny geen onbekende. Hij stond erom bekend een voorliefde te hebben

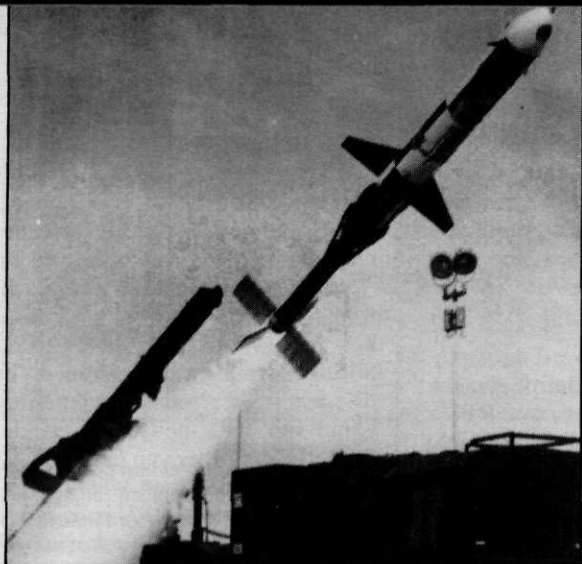
voor schaalmodellen van vliegtuigen. Het leek hem een verspilling van tijd en geld om kostbare, radiografisch bestuurde „Tiger Moths” te gebruiken als lucht-doel ten behoeve van de training van de marine, landmacht en luchtmacht. In 1935 bouwde Denny een toestel op schaal, voorzien van een ééncilinder-tweetaktmotor en een vast gemonteerd staartwiel en landingsgestel. Aangeduid als RP-1 (Radioplane 1) was dit de eerste RPV van het model en formaat zoals dat tegenwoordig zo gangbaar is (afb. 2). Het Amerikaanse leger toonde belangstelling, doch verloor die weer toen de RP-1 tijdens een testvlucht bij Fort McArthur neerstortte. Denny had inmiddels de Radioplane Company opgericht en ondanks de eerste tegenslag zette zijn bedrijf nu door met het verder ontwikkelen van RPV's. Die inspanningen werden in 1939 beloond met de RP-4. Deze bewees al snel meer te zijn dan speelgoed. Tot dan toe waren de verrichtingen van de Radioplane Company met een bijzonder kritisch oog gevolgd. Met de invoering van de RP-4 bleek echter dat RPV's doelmatig inzetbaar waren. De conceptie heeft echter toch nooit zó doorgezet dat men metterdaad gebruik heeft gemaakt van alle mogelijkheden die RPV's kunnen bieden.

Opzienbarend succes

In Israël heeft men, sinds de invoering van luchtafweerraketten

Afb. 2 Reginald Denny (r.) bij de RP-1 (Jane's)

Afb. 3 De CL-289 van Canadair, een moderne zg. „high speed drone”, bedoeld om real time informatie te geven; maakt voornamelijk gebruik van zichtbaar licht

door de omringende landen, de noodzaak van „remotely piloted vehicles” ingezien. Het inzetten van bemande verkenningstoestellen boven vijandelijk gebied was *tè* riskant geworden. Sam-luchtafweerraketten van Sovjetrussische makelij werden vooral geplaatst in een tactisch belangrijk gebied, nl. de Beka'a-vallei in het hart van Libanon. Syrische strijdkrachten hadden hier lucht-grond geleide wapens van de typen Sam 2 en 6 geplaatst. De Israëlische luchtmacht had gegronde reden om die wapensystemen te vrezen. Gedurende de Vietnamperiode waren door deze luchtafweersystemen aanzienlijke aantallen Amerikaanse gevechtsvliegtuigen verloren gegaan en gedurende de Jom-Kippoeroorlog waren tientallen Israëlische vliegtuigen door soortgelijke systemen vernietigd. Ook aan Russische zijde stond de technologische ontwikkeling niet stil, en het was aannemelijk dat het materiaal *nòg* geavanceerder was geworden. Men kon daarom verwachten dat in een eventueel conflict het verlies van Israëlisch luchtmachtmaterieel tot onaanvaardbare hoogten zou oplopen. Men vond een oplossing.

Al sinds de Vietnamperiode was Alvin Ellis in de Verenigde Staten werkzaam bij de firma Teledyne Ryan. Bij dat bedrijf was hij betrokken bij de ontwikkeling van zg. „high speed drones” voor verkenningdoeleinden, die gebruik maakten van video i.p.v. de tot dan toe gangbare filmcamera's

(afb. 3). Het probleem van de door raket- en straalmotoren aangedreven drones was hun hoge snelheid. Wanneer ze te laag vlogen was het beeld bijzonder onduidelijk; wanneer ze te hoog vlogen vertoonde het beeld gebrek aan detail. In 1967 stopte Ellis met zijn werkzaamheden bij Teledyne Ryan en emigreerde naar Israël. Hij trad er in dienst bij Israel Aircraft Industries in Tel Aviv en assisteerde bij de ontwikkeling van het gevechtstoestel „Kfir”. In die periode ontwikkelde Ellis samen met een collega een radiografisch bestuurbaar modelvliegtuig voor de hobbymarkt. Helaas voor Ellis was ook op dit vlak de Japanse concurrentiedruk sterk en de marketing van Ellis' geesteskind mislukte.

Een en ander zou toch gevolgen hebben: gedurende de Jom-Kippoeroorlog begon Ellis serieus te denken aan de ontwikkeling van een radiografisch bestuurbaar modelvliegtuig dat voor militaire doeleinden inzetbaar zou zijn. Samen met drie collega's begon Ellis met het ontwikkelen van een RPV voor militaire doeleinden. Teneinde voldoende fondsen te bezitten voor het opstarten stortte ieder \$ 300 in de kas. Werkende in een garage en een opslagplaats, ging men nu uit van een door 2 tweetaktmotoren aangedreven RPV met een zg. schouder vleugel. De eerste testvlucht bleek succesvol, en er volgden nog 30 vluchten voordat de RPV neerstortte doordat een van de motoren stilviel.

Volwaardig toestel

Kort daarna wist men een Israëlisch bedrijf, nl. de elektronicagigant Tadiran, te interesseren, die voldoende fondsen verschaftte voor de ontwikkeling van een volgend toestel. Dat werd een éénmotorig vliegtuigje, dat in 1973 zijn eerste vlucht maakte (alle materialen waren afkomstig uit een hobbyshop in Tel Aviv, en de grootste kosten waren die van het balsahout!). De tijd was nu aangebroken voor serieuze experimenten. Men kocht voor \$ 600 een Sony videocamera en monteerde die, enigszins aangepast, in de buik van de RPV. Op een vroege ochtend in februari 1974, onder het kritisch oog van Israëlische officieren, vertoonde de „Owl”, zoals het toestel was gedoopt, zijn kunnen. Omdat er niet voldoende fondsen waren om een compleet geheel samen te stellen sloeg men de verrichtingen gade via een in Tel Aviv gehuurd televisietoestel. Deze eerste operationele vlucht bleek bijzonder succesvol. De Owl slaagde bij toeval erin een automobilist waar te nemen die inhaalde over een doorgetrokken witte streep. De prestaties van de RPV bleken doorslaggevend. Men kreeg van Tadiran een contract voor verdere ontwikkeling. Het volgende model kreeg de benaming „Mastiff”. In 1983 bewees de Mastiff voor het eerst zijn kunnen aan anderen dan Israëlische militairen. Na de aanval op de basis van het USMC te Beiroet in 1983, arriveerde USMC-generaal Kelley in het diepste geheim in Libanon. Gedurende zijn aanwezigheid aldaar maakte Kelley een helikoptervlucht naar Tel Aviv, alwaar Israëlische militairen voor hem een videocassette afspeelden, waaruit bleek dat Kelley gedurende al zijn buitenactiviteiten was gefilmd, waarbij zijn hoofd was afgebeeld in kruisdraden. Niet waargenomen door wie dan ook had een Mastiff vanaf een hoogte tot 1500 m opnamen van Kelley gemaakt, radiografisch bestuurd op een afstand van meer dan 75 km. ▷

Meer succes

Het uitschakelen van Syrische Sams door de Israëlische luchtmacht was wereldnieuws. Al vrij snel werd bekend dat dit was gedaan met behulp van RPV's. Details werden echter niet bekendgemaakt. Vanzelfsprekend waren de Israël's niet erg genegen gegevens bekend te maken, aan wie dan ook, over hun geheime tactische ontwikkelingen. Uiteindelijk, tijdens een bezoek van de Amerikaanse voorzitter van de Joint Chiefs of Staff (toentertijd generaal Vessey) bleken de Israël's bereid hun methoden bekend te maken. Voor de Amerikaanse strijdkrachten was het van belang te weten hoe e.e.a. in zijn werk was gegaan, omdat de NAVO bij een eventueel conflict in West-Europa tegenover dezelfde dreiging zou komen te staan.

Voor het uitschakelen van de Syrische Sams in de Beka'a-vallei hadden de Israëlische strijdkrachten gebruik gemaakt van een „Sampson”-RPV, een vrij simpel zweefvliegtuigje, voorzien van een zg. Luneberg-lens. Zo'n lens weerkaatst het signaal dat door een radarpost wordt uitgezonden versterkt terug. Hiermee wordt bereikt dat de RPV op het radarscherm wordt weergegeven als een veel groter toestel, bv. een jachtbommenwerper. Vlak voor de actie in de Beka'a-vallei zou plaatsvinden werd een aantal Sampsons meegevoerd in Israëlische gevechtstoestellen die van boven zee kwamen aanvliegen. Op enkele kilometers afstand van de Beka'a-vallei gingen de toestellen over in een duikvlucht, waarna, na het rechttrekken („dive-tossing”) de RPV's werden vrijgegeven. Zich voortbewegend met een in aanvang zelfde snelheid als een „echt” gevechtstoestel, werden de RPV's dank zij de Luneberg-lens waargenomen als een realistische bedreiging. Dat had tot gevolg dat er Samluchtafweerraketten werden gelanceerd die de RPV's vernietigden. Die hadden echter hun taak volbracht; vlak voor hun vernieti-

ging werden nl. aard, richting en frequentie van de radarsignalen doorgeseind naar de Israëlische EOY-apparatuur. Daardoor was men in staat radarzoekende raketten af te vuren op de Sam-opstellingen.

In december 1983 werd de Amerikanen opnieuw duidelijk gemaakt dat er toekomst was voor RPV's. Tijdens een Amerikaanse luchtaanval op de Beka'a-vallei, als vergelding voor een grond-luchtaanval op Amerikaanse Grumman F-14 Tomcats, verloren de Amerikanen een Grumman A-6 Intruder en een Vought A-7 Corsair. Die toestellen werden neergeschoten voordat ze de Beka'a-vallei hadden bereikt. Dat was echter een situatie waarbij eveneens RPV's hadden kunnen worden ingezet. Het doel (de Beka'a-vallei), lag immers binnen het bereik van het 16inch-geschut van het USS „New Jersey” dat toen voor de kust van Beiroet kruiste. Het inzetten van verkenningstoestellen bleek te riskant. Het op afstand vernietigen van doelen in de Beka'a-vallei, zonder gebruik te maken van een voorwaartse waarnemer, zou echter een onoverzienbare en onacceptabele schade aan burgerdoelen hebben kunnen teweegbrengen. Dat was de reden dat het geschut van de „New Jersey” niet werd ingezet. Had men echter RPV's als voorwaartse waarnemer kunnen inzetten, dan had men de inslagen visueel kunnen waarnemen. Op die wijze zou het geschut van de „New Jersey” effectief inzetbaar zijn geweest, en zou de schade aan burgerdoelen, zo die er al was geweest, beperkt zijn gebleven.

Meer toepassingen

Met deze voorbeelden is aangetoond dat RPV's uit de moderne tactische oorlogvoering niet meer zijn weg te denken. In feite zijn RPV's ook niet meer weg te denken uit de moderne strategische oorlogvoering, want eigenlijk is de „kruisraket” een ontwikkeling vanuit de RPV-gedachte, en de moderne opvolger van de V1.

De scheidslijn tussen wat nu wel en wat nu niet een RPV is, is soms moeilijk te trekken, zeker voor wat betreft toekomstige ontwikkelingen. „Artificial intelligence” (kunstmatige verwerking van inlichtingengegevens) is een van de projecten die momenteel bij het Amerikaanse „Defence advanced research projects agency” (Darpa) in onderzoek zijn. Het „Strategic computing program”, eveneens een ontwikkelingsprogramma van de Amerikaanse strijdkrachten, heeft het ontwikkelen van een revolutionaire computertechnologie tot doel. Deze moet tegen het einde van deze eeuw inzetbaar zijn. Ook dit programma raakt verscheidene gebieden („Advanced very large scale integration” — AVLSI). Het staat nu al vast dat ook RPV's daarvan een onderdeel gaan vormen.

Binnen de Amerikaanse strijdkrachten is men ook bezig met de ontwikkeling van het „Joint surveillance & target attack radar system (Joint Stars)”, dat tot doel heeft het waarnemen en volgen van (bewegende) doelen op grotere afstanden. Hierbij kunnen ook RPV's worden toegepast die met laserstralen doelen moeten aanwijzen teneinde „slimme” muni-

Afb. 4 Men zoekt ook naar mogelijkheden om RPV's in de strategische rol in te zetten; dit is een „sophisticated” cruise missile van Northrop

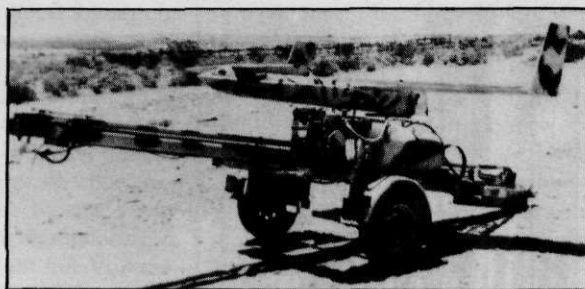

Afb. 5 De „Aquila” van Lockheed; hoewel nog niet in elk opzicht succesrijk, zal het project toch wel vruchten afwerpen, met name voor de contractanten (US Army)

tie te kunnen inzetten. De RPV-conceptie gaat, dat is nu wel zeker, in de toekomst nog meer mogelijkheden bieden (afb. 4). Zeker wanneer wij de toepassingen van artificial intelligence in het oog houden. De Amerikaanse advanced tactical fighter zal, wanneer dat systeem beschikbaar is, ermee worden uitgerust. De stap van een bemand gevechtstoestel dat de te vliegen koers doorgeeft naar een onbemand toestel, dat geheel autonoom, niet à te gecompliceerde taken kan uitvoeren is klein.

Simpel

Simpele wapensystemen hebben hun voordelen. Dat blijkt wel uit het feit dat het Amerikaanse leger met het „Aquila”-RPV nog steeds niet het verwachte resultaat heeft behaald. De Aquila is een door een tweecilinder-twee-taktmotor met propeller aangedreven toestel (afb. 5). Het is ontworpen door Lockheed Missiles & Space Company, en won een in 1974 door het Amerikaanse leger uitgeschreven competitie. Sinds de eerste vlucht, in december 1975, verlangde men echter te veel van het toestel. In tegenstelling tot de Mastiff werd en wordt de Aquila volgehangen met allerlei toeters en bellen (Westinghouse elektro-optische sensors, Lockheed autopilot, Aacom sensor,

Afb. 6 Een veelbelovende ontwikkeling op RPV-gebied: de AMT-RPV-1 van Trac-Tel en Continental RPV (Petersen Publ. Cy)

Data link, Honeywell laser designator, Forward looking infrared radar en nog veel meer). Het geheel is daardoor extra gecompliceerd geworden. Er zijn ook te veel contracten buiten Missile Command, die het programma beheert. Het Aquilaprogramma heeft de Amerikaanse overheid al \$ 50 miljoen gekost. De totale investering door fabrikanten en het leger, buiten de Aquila om, komt in de buurt van \$ 700 miljoen. In juli 1987 zou men, als alles naar wens verliep, beginnen met het evalueren van de bereikte resultaten.

Een andere interessante Amerikaanse ontwikkeling is het AMT-RPV-1 van de Trac-Tel Corporation (afb. 6). Trac-Tel heeft met het oog op het „Battery operated surveillance system (Boss)” van het Amerikaanse leger een veelbelovend RPV ontworpen. Het AMT-RPV-1 heeft een vliegduur

Literatuur

- A. Reed — *Unmanned aircraft*. Brassey's, Londen (1979).
- M. J. H. & J. W. R. Taylor — *Missiles of the world*. Ian Allan Ltd., Londen (1976).
- P. Hellman — *The little airplane*. *Discover* (1987)(2)78.
- R. Berman en B. Gunston — *Rockets and missiles of world war 3*. Bison Books Ltd., Londen (1985).
- C. W. Weinberger — *Annual report to the Congress*. US Gov. Printing Office, Washington DC (1986).
- J. W. R. Taylor — *Jane's robot aircraft today*. MacDonald & Jane's, Londen (1977).

van ruim vier uur, bezit propeller-aandrijving, een Forward looking infrared videocamera met telelens, een eenogige motorcamera met 35 mm-lens, een lichtgevoelige processor die in staat is op een afstand van 300 m een lucifervlam waar te nemen (!), alsmede een scramble-videosignaalzender.

In Nederland zijn nog geen RPV's in gebruik. Wel maakt men bij marine en landmacht gebruik van onbemande, radiografisch bestuurbare toestellen om doelen te slepen of om als doel te fungeren.

In de tactische rol worden RPV's hier te lande nog niet ingezet. Naar mijn mening zou het zeker voor de in Duitsland gelegde Nederlandse eenheden een extra veiligheidsfactor betekenen als men RPV's zou invoeren. De aanschafprijs is relatief laag en het voordeel dat ermee kan worden behaald is hoog. Overigens heeft men ook binnen de Sovjetrussische strijdkrachten de noodzaak van RPV's onderkend en ze worden derhalve meer en meer getest en ingevoerd. Ook de Amerikaanse strijdkrachten gaan nu steeds meer over tot de invoering van RPV's; zo werd in januari van dit jaar het USS „Iowa” voorzien van een AAI Corporation/Mazlat „Pioneer” RPV.

Het zal interessant zijn de verdere RPV-ontwikkeling te blijven volgen.

De Amerikanen en de bevrijding van Nederland

door H. Loeber, G. H. Sprenger e.a., 152 blz., geïll. Uitg.: De Bataafsche Leeuw, Amsterdam, 1986. Prijs: f 39,90 (geb). ISBN: 90.6707.096.3

Dit boek, dat de bevrijding van Nederland door de Amerikanen behandelt, heeft het bekende „half-post“-formaat (22×28) van zoveel „leeskijk“-literatuur/lectuur, kenmerkend voor de jaren '84 rondom de 40-jarige herdenking van de landingen in Normandië en van de bevrijding van grote delen van de zuidelijke Nederlanden.

De uitgave is tot stand gekomen onder auspiciën van de 32 TFS Friendship Alliance Foundation, een vereniging, ontstaan in 1976 uit een groep luchtvaartenthousiasten rond en van het 32d Tactical Fighter Squadron op de vliegbasis Soesterberg. Ze heeft tot doel de bijdrage te belichten van al die 110.000 Amerikanen, die deelnamen aan de bevrijding van Zuid-Limburg en een deel van Noord-Brabant.

Na een kort voorwoord van de vorige minister van defensie mr. J. de Ruiter, wordt in de inleiding een verklaring gegeven voor de uitgave. Ook wordt o.m. de Amerikaanse inspanning, ook op industrieel gebied, in cijfers vermeld. Vervolgens wordt kort ingegaan op de inhoud van de verschillende hoofdstukken. In het 1e hoofdstuk, zeer ruim voorzien van kaartschetsen en foto's beschrijft ikol drs. J. W. H. Schulten de Amerikaanse operaties te land. Na een korte schets vanaf de landingen (6 juni 1944) tot het over-

trekken van de Seine (25 augustus 1944) en de opmars naar het Albertkanaal — met toenemende Duitse tegenstand — wordt de bevrijding van Zuid-Limburg beschreven. Deze provincie bleef nog vele maanden het achtergebied van 9 (US) Army. Op overzichtelijke en duidelijke wijze is — met overzichtskaarten — de operatie Market-Garden neergezet, waartoe Eisenhower op 10 september 1944 Montgomery, na lang aandringen van laatstgenoemde, toestemming gaf. Ook de strijd in de Peel blijft niet onvermeld; op kernachtige wijze wordt het verloop geschetst. De controverse tussen Eisenhower en Montgomery komt ook tot uitdrukking in de beschrijving van de Operatie Pheasant (landingen op Walcheren en Zuid-Beveland). De eigenzinnige veldmaarschalk moest aandacht schenken aan het toegankelijk maken van de haven van Antwerpen voor de logistieke operaties over zee. De bevrijding van de zuidelijke Nederlanden besluit met de — vaak wat erg gedetailleerde — beschrijving van de operaties in de Betuwe („op wacht in de Betuwe”) en een beschouwing over de logistieke ondersteuning vanuit Zuid-Limburg aan de operaties die tot eind februari 1945 met meer of minder tegenspoed verliepen, tot de Roer was bereikt. Eveneens beschreven is de enorme steun (munitie!) bij het weerstaan en breken van het Ardennenoffensief (16 december 1944). Ter afsluiting wordt nog aangegeven dat na het doorbreken van het front in februari 1945, 9 (US) Army en 1 (US) Army hun bijdrage aan de bevrijding van West-Europa beëindigden bij de rivieren Elbe en Mulde.

In hoofdstuk 2 beschrijft G. H.

Sprenger de operaties ter zee van de Amerikaanse zeemacht, beginnend met een brok geschiedenis van vóór 1944, o.a. de aanval op Pearl Harbor (7 december 1941) en de operaties op de Atlantische Oceaan, die feitelijk startten met de operatie „Paukenslag” (12 januari 1942) waarbij Doenitz in enkele maanden tijds honderden schepen tot zinken bracht. Schr. belicht duidelijk het aanvankelijk naïeve optreden van de Amerikanen t.o.v. de opportunistische Doenitz die bij voortdurende en met succes zijn aanvalsg gebied verlegde. Kort belicht schr. ook de technologische vooruitgang en de toepassing van wetenschap en research, o.m. met steun van Britse ontwikkelingen (korte-golfradar) en het gebruik van „escort carriers”. Daardoor kregen de koopvaardij schepen bescherming van vliegtuigen (Grumman Wildcats/Martlets en Avengers), waarvan er ca. 30 per carrier werden meegevoerd. Interessant is het kennis te nemen van de inzet van de zg. „Blimps”, luchtschepen zonder metalen geraamte, voor de verkenningrol op zee (tegen U-boten). De verliezen aan schepen bleken omgekeerd evenredig aan het aantal ingezette Blimps. Verder worden nog genoemd de geallieerde „Fido”, een doelzoekende torpedo en de Duitse „Zaunkönig” een akoestische torpedo. Ook pasten de Duitsers de (Nederlandse) „snuiver”-vinding („Schnorchel”) toe die met dieselmotor uitgeruste onderzeeboten in staat stelde „getrimd te diesel en”, d.w.z. onder het wateroppervlak met ingeschakelde motor te varen. Gelukkig bleken de innovaties aan Duitse zijde „too little and too late”. Doenitz verloor de slag om de Atlantische oceaan, waardoor op 6 juni 1944 de geallieerde legers op geen enkele wijze werden gehinderd in hun bewegingen naar de Normandische stranden. De beschrijving van de „operaties in de lucht” door sm. K. J. van den Berg zal een ieder meeslepen die zich de strijd om het Nederlandse luchtruim nog persoonlijk herinnert, al was het alleen al door de geweldige foto's van toentertijd bekende toestellen, die werden inge-

zet bij de in 1944 en '45 toenemende bombardementen van Duitse steden en (Nederlandse) vliegvelden. De opgenomen schetsen zijn duidelijk, ook al door de juiste dosering van de informatie. De luchtopnamen van bombardementen („ervoor, tijdens en erna”) in het deel dat de bombardementen van de United States Amy Air Force (USAAF) op Nederland beschrijft, zijn bijzonder illustratief. De luchtlandingen bij Arnhem worden voornamelijk omschreven met statistische gegevens omtrent hoeveelheden vliegtuigen (3887 totaal), tonnages en sorties. Het hoofdstuk sluit af met o.a. een beschrijving van de droppings, de voedseltransporten door de lucht.

ir. G. M. VAN DER LAAN, bgen ts

The Chinese army after Mao

door E. Joffe, 184 blz. Uitg.: Weidenfeld & Nicolson, Londen (1987). Prijs: f 75,- ISBN: 0.297.79077.3

Halverwege de jaren '70 werd in de Volksrepubliek China de rigide veiligheidsconceptie — het leunen op de twee extremen: de volksguerrilla en het strategisch-nucleaire antwoord — verlaten. In het denken werd ruimte gemaakt voor een „flexibility in response”-doctrine. Zowel de voortschrijdende wapentechnologie als de Vietnamese ervaringen (zie: Jencks — *Lessons of a lesson: China-Vietnam 1979*) hebben tot die verandering bijgedragen. Een geloofwaardige veiligheidsconceptie dient de capaciteit te bezitten met reguliere strijdkrachten een beperkte oorlog te voeren. Stuart en Tow hebben in *China's military turn to the West* deze Chinese toenadering in de richting van de Westeuropese „LAT-partner” aangetoond.

In *The Chinese army after Mao* wijkt Joffe niet van die lijn af. Aangezien hij behoort tot de zg. groep van de „Chinese military watchers” mag die constatering geen verwondering wekken, want die groep, die zich sinds de Nixon-Kissinger-periode is

gaan manifesteren, heeft immers in de loop der jaren een zekere overeenstemming bereikt voor wat betreft de belangrijkste politiek-militaire onderwerpen: de defensieve strategie van de Volksrepubliek, haar modernisering en de civiel-militaire betrekkingen. In zijn boek, een analyse van de veranderingen die zich in en rondom het Volksleger hebben voltrokken na de tweede helft van de jaren '70, behandelt Joffe de hiervoor genoemde elementen als een ondeelbaar drieliek. Uitgangspunt van de studie is de Chinese wens in alle sectoren van de samenleving (materiële) vooruitgang te bewerkstelligen. Die norm is de drijvende kracht achter de „tweede revolutie” van de jaren '80. Weloverwogen en beheerst wordt zij uitgevoerd: ten eerste mag het tempo niet leiden tot onbetaalbare financiële explosies en ten tweede worden asymmetrische verhoudingen van een afhankelijkheid t.o.v. de „buitenwereld” niet aanvaard. Dat binnen het kader van deze revolutie de sector „militaire modernisering” de laagste prioriteit geniet, houdt verband met de huidige Chinese perceptie van de Sovjet-russische dreiging. In directe zin, hoewel niet eens waarschijnlijk geacht, aldus schr., zou slechts een beperkte aanval kunnen worden verwacht, terwijl indirect het grotere gevaar van een politieke omsingeling door de Sovjet-Unie wordt onderkend (hfdst. 2). Enerzijds dus een koers die leidt tot een moderne nationale defensie, maar anderzijds de eis dat die ontwikkeling moet zijn gegrondvest op een eigen hechte economische en technologische capaciteit. Concreet betekent dat, ten eerste, geen omvangrijke import van militair materieel en, ten tweede, een selectief verwerven van kennis (*science and technology have no class nature*, blz. 63). Onvermijdelijk en in samenhang met het voorgaande wordt ook de militair-strategische conceptie aangepast: de „Oorlog van het volk” onder moderne condities. Het suggereert een verfijning van de vroegere maoïstische doctrine, maar deze voorstelling van zaken wordt door Joffe op doeltreffende wijze als onjuist

terzijde geschoven (blz. 70-93). De huidige militaire opvattingen, in lijn met het politieke denken, leggen het accent zowel op het voeren van een beweeglijke moderne oorlog — zelfs wordt geoefend met de inzet van gesimuleerde tactische kernwapens — als op het volgen van een realistische benadering van de mens-machineverhouding. Het gevolg daarvan is dat ook hun nucleaire doctrine is gewijzigd. Uit Joffe's analyse (blz. 83-94) kan de conclusie worden getrokken dat ook de Chinezen een conceptie hebben aanvaard van een „aangepast antwoord”, waarin sprake is van een innige samenhang tussen de verschillende vormen van bewapening. Dat impliceert eveneens een verandering in de Chinese afschrikingsconceptie: van een ontkennen dat de tegenstander een overwinning kan behalen naar een preventief handelen door de opbouw van een tweede-slagkrachtvermogen tot vergelding.

De geschetste ontwikkelingen hebben uiteraard de organisatie van het Volksleger niet onberoerd gelaten. Daarbij staat de professionalisering van het militaire beroep op de voorgrond (blz. 119-149), welke factor voor Joffe — en in zijn voetspoor ook voor Jencks — als de fundamenteelste geldt voor de gewijzigde verhoudingen tussen de politici en de militairen. Dit in scherpe tegenstelling tot, bijvoorbeeld, Bonavia en Lee (correspondenten van de „Far Eastern Economic Review”) die het Chinese politieke toneel nadrukkelijk een kleur geven vanuit het bestaande factionalisme en de cliëkvorming. Joffe is in zijn analyse genuanceerder (blz. 149-180): weliswaar is onder het bewind van Deng de politieke rol van de militairen vrijwel uitgespeeld, is de ondergeschikking van het militaire apparaat aan het civiele leiderschap een feit geworden en is tegelijkertijd ook de samenwerking tussen de beide „sectoren” verbeterd, maar dat alles houdt niet in dat het huidige klimaat van hervormingen niet zonder turbulentie is als gevolg van nog niet geheel geëlimineerde facties. Joffe wijkt wat dit betreft niet af van zijn eerder in 1965 verschenen studie

over het professionalisme van en de politieke controle over het Chinees officierskorps in de periode 1949-1964.

Duidelijk is geworden dat ook de Volksrepubliek een sociaal systeem is met „twee snelheden”. De technologische revolutie ontwikkelt zich betrekkelijk langzaam, de niet-technologische omwenteling daarentegen lijkt veel sneller te verlopen. In een aangenaam leesbaar boek, voorzien van vele noten, toont schr. ons de militaire sector van *dit* China. Dat het boek noch illustraties noch tabellen bevat, kan nauwelijks een bezwaar worden genoemd. drs. M. C. HOFF, lkol art

De Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog

door dr. Ph. M. Bosscher, dl 2, 675 blz., geïll. Uitg.: T. Wever b.v., Franeker, 1986. Prijs: f 79,50 (bij intekening op de driedelige serie; na verschijnen dl 3, in 1988, f 97,50). ISBN: 90.6135.372.6

In het tweede deel van zijn standaardwerk over het reilen en zeilen van onze Koninklijke Marine tijdens de Tweede Wereldoorlog beschrijft de auteur de krijgsverrichtingen van dat krijgsmachtdeel tot aan de dag van de capitulatie, 8 maart 1942. Bijzonder interessant is dat hij weet duidelijk te maken dat er in feite geen sprake van is geweest dat de Nederlandse autoriteiten zouden zijn verrast door de strategische overval der Japanners. Integendeel, de uit de Russisch-Japanse oorlog getrokken lessen aangaande de wijzen van optreden die van Japanse zijde konden worden verwacht, waren wel degelijk ter harte genomen. Bovendien hadden de marine-inlichtingspecialisten gewaarschuwd voor de toegenomen dreiging van een eventuele verrassingsaanval, reden voor de Commandant der Zeemacht in Nederlandsch Oost-Indië tot het nemen van een aantal paraatheid verhogende maatregelen. Helaas echter was het onderschatten van de potentiële tegenstander in de geallieerde

marinekringen eerder regel dan uitzondering, en bijgevolg werd de Japanse maritieme sterkte niet au sérieux genomen; eigenlijk was de Nederlandse marine in dat operatietoneel de enige die haar middelen nog min of meer had weten te spreiden. Het siert de schrijver dat hij in die passages niet is bezweken voor de verleiding zijn verslaglegging een chauvinistisch accent mee te geven, zoals door andere militaire historici nogal eens wordt gedaan; dr. Bosscher beperkt zich tot een sober weergeven van de feiten, en laat het terecht aan zijn lezers over daaruit de conclusies te trekken. Dat hij aan die oordeelsvorming af en toe enige richting helpt geven, spreekt wel vanzelf maar tast geenszins de objectieve presentatie van het geheel aan. Van die objectiviteit kan de lezer wel zeer in het bijzonder genieten in hoofdstuk X, waar Bosscher zijn samenvattende oordeel geeft over de beschreven gebeurtenissen en over zowel de kwaliteiten als de tekortkomingen van hen die daarin een rol hebben gespeeld.

De tragische afloop van de strijd is mede oorzaak geweest dat de schrijver niet erin is kunnen slagen bepaalde essentiële documenten toe te voegen aan zijn indrukwekkende bronnen- en literatuurlijst. Uiteraard zouden daartoe moeten worden gerekend eventuele verslagen, notulen, aantekeningen e.d., die betrekking zouden kunnen hebben op noodzakelijk geachte wijzigingen in het vigerende beleid zoals die werden afgedwongen door de realiteit van de operaties. Het laat zich evenwel begrijpen dat het merendeel van juist dié stukken is verloren gegaan bij de ondergang van de Nederlandse oorlogsbodems dan wel bij het vernietigen van hetgeen men niet in 's vijands handen wilde laten vallen. Het is de grote verdienste van Bosscher dat hij met zeer veel deskundigheid heeft weten te bereken dat de onvermijdelijke leemten de lezer niet in het minst meer storen.

Zoals hierboven reeds aangeduid, bestrijkt dit tweede deel de periode van de krijgsverrichtingen tot aan de capitulatie. Dat impliceert dat de lijdensweg van het marinepersoneel

in de jaren daarna eerst zal worden geschilderd in het derde en laatste deel. Het voordeel van die aanpak is ongetwijfeld dat het thans voorliggende deel kan worden gezien als een krijgshistorisch studieboek dat goeddeels gespeend is gebleven van meer emotioneel aansprekende onderwerpen. Aangezien dat stellig een van de redenen mag zijn geweest voor het schrijven van dit standaardwerk, kan worden geconcludeerd dat de auteur zeker erin is geslaagd aan die opzet te voldoen. Aan de wetenschappelijke waarde van zijn oeuvre zal dan ook generlei twijfel bestaan. Toch zal de gemiddelde lezer juist door de wetenschappelijk verantwoorde aanpak nogal eens worden gehinderd: de talrijke noten vergemakkelijken een vlot lezen allerminst, want niet minder dan 234 bladzijden, gevuld met het respectabele aantal van 3432 noten, die per afzonderlijk hoofdstuk zijn genummerd, nopen tot een onophoudelijk doorbladeren van de relevante pagina's en doen de lezer verzuchten dat hij liever die notenverklaring in een apart boekje ernáást had willen leggen! Die handicap wordt nog geaccentueerd als de lezer vaststelt dat bijna de helft van het totale aantal bladzijden, en wel 323 van de 675, werd gebruikt voor naslaggegevens als kaarten, situatieschetsen, bijlagen, bronvermeldingen, literatuuropgaven, noten, summary, en het persoons- en scheepsnamenregister. De gevolgtrekking ligt dan ook voor de hand dat het grote publiek niet aanstonds zal grijpen naar dit boek, dat toch eigenlijk verdient wel degelijk door zeer velen te worden gelezen om de voortreffelijke gebiedschrijving van dr. Bosscher.

W. WALTHUIS, genm inf b.d.

RECTIFICATIE

The future of American strategy

Bij de recensie van dit boek (*MS 156* (1987)(10)450) is als prijs abusievelijk f 100,- vermeld; dit moet zijn f 85,-. Naar ons werd meegedeeld is van deze voortreffelijke uitgave ook een paperbackeditie verschenen, prijs f 50,-. Red.